

jaargang 35 - prijs € 5,40 - april 2004

3

Inburgering
Cultuur
Kennis en competentie

Maatschappij & Politiek

vakblad voor maatschappijleer

- 3** Maatschappij Oriëntatie
voor nieuwkomers
Lieke Meijs
- 8** Het misbruik van het begrip 'cultuur'
Harry van den Bouwhuijsen
- 11** Riffat Hassan over de vrouw in de islam
Daan Bronkhorst
- 14** Toename van Brusselse invloed
Wolter Blankert
- 17** Kennis en (in-)competentie
Hans van der Heijde
- 19** Amerikaanse verkiezingscampagne
begonnen
Jeff Peck
- 21** De macht van de systeembeheerder
Radboud Burgsma

R U B R I E K E N

- 24** Grom
- 25** Lesmateriaal
- 28** Recensies
- 33** NVLM
- 34** Signalementen

Redactioneel

PostScript-illustratie
Menigte, IPP.eps

(Foto: Bert Spiertz)

Twintig jaar docent maatschappijleer. Vwo, havo, mavo en vmbo was en is mijn deel, sedert 1992 vooral als examen-docent. Is het nog leuk? Mijn antwoord is volmondig: 'ja', hoewel niet alles aan het huidige docentenbestaan even leuk is. De omgang met leerlingen bezorgt mij nog steeds de meeste werkvreugde. Het is niet, zoals de overheid ons wil doen geloven, elke dag anders: leraar zijn is *elk uur* anders. Jonge mensen in al hun bonte verschijningsvormen blijven me boeien en het blijft voor mij een uitdaging om hen voor ons vak te interesseren, te motiveren en te enthousiasmeren. Dit is met de groei van de administratieve rompslomp van het moderne onderwijs voor mij sterker geworden. Sinds de schaalvergrotingsgolf zijn ook wij gefuseerd; *gefusilleerd* is wellicht beter. We kennen nu een Centrale Directie, 'bestuur of afstand', *top down*-beleid, 'kluskaarten', en vanwege het ministerie ook nog 'coaching', lesplanners, PTA's, arbeidstijdenregistratieformulieren ... bergen papier die moeten worden gelezen, gemaakt of ingevuld. De kleinschaligheid, de persoonlijke werkomgeving, de personeelsvergaderingen waarin men over beleid kon meepraten..., alles is door papieren tijgers vervangen. Als verloren, klein radertje in het grote geheel van deels anonieme krachten (en systeembeheerders, zoals Radboud Burgsma verderop bespreekt) neig ik ertoe me in de klas terug te trekken, te doen wat in mijn ogen echt belangrijk is: maatschappijleeronderwijs. Is dat goed? Of juist niet? Een 'midlifecrisis'? Nee hoor. Ik kies bewust voor de kern: het onderwijs, niet voor management of administratie. En dat onderwijs, moet dat competentiegericht zijn? Betekent dat dan geen kennisgerichtheid, zoals Hans van der Heijde zich terecht afvraagt? Ik kies voorlopig voor kennis met een juiste dosering vaardigheden. Ik weet me gesteund door vele tientallen oud-leerlingen die me onlangs op een schoolreünie mededeelden 'veel geleerd' te hebben, en daar naar eigen zeggen 'nog veel aan hebben'. Dát geeft de burger moed, evenals een opfrisverlof dat er voor mij in het jaar 2005 zit aan te komen. En zo kan ik er, de komende twintig jaar, weer tegen.

Willem Rasing

Maatschappij Oriëntatie voor nieuwkomers

Inburgeren: hoe doe je dat?

LIÈKE MEIJS

In *Maatschappij & Politiek* 2003-7 deed Ad Bakker een oproep aan docenten maatschappijleer om hun licht over de inhoud van de inburgeringscursus Maatschappij Oriëntatie te laten schijnen. Graag wil Bakker een discussie om 'het vak uit de kinderschoenen te helpen'. Een uitnodiging waar ik met genoegen op in ga. Ad Bakker levert ook zelf direct weer commentaar op deze bijdrage (zoals te lezen is in zijn reacties die in dit artikel zijn opgenomen).

De ontwikkeling van de inburgeringscursus Maatschappij Oriëntatie roept vele vragen op. Welke bijdrage aan de inburgering van nieuwkomers mag van deze cursus, zijn deelnemers en docenten mogen verwacht?

Loketkunde of burgerschap

Wat zou Maatschappij Oriëntatie voor een vak moeten zijn om zogeheten 'nieuwkomers' op deelname aan de samenleving waarvan zij deel gaan uitmaken voor te bereiden? Welke bagage moeten zij meekrijgen om volwaardig in die samenleving te kunnen functioneren?

Het antwoord 'mensen leren zelfredzaam te zijn', vindt Ad Bakker veel te mager. Hij illustreert dat in zijn artikel met voorbeelden uit de eindtermen, zoals gebitsverzorging, omgaan met gas, water en elektriciteit en loketkunde. Voor hem zou het vak: 'informatie moeten geven over de Nederlandse maatschappij die de kennis en competenties van de nieuwkomers zodanig aanvult, dat zij in de Nederlandse samenleving kunnen participeren, hun persoonlijkheid ontplooiën en zich thuis kunnen voelen in Nederland'.

Als het doel van het vak is dat nieuwkomers in de samenleving moeten kunnen participeren, past hierbij een competentiegerichte cursus. Een dergelijk cursus beoogt, naar mijn idee, nieuwkomers in concrete situaties adequaat te laten handelen. Daarvoor hebben ze kennis, vaardigheden en houdingen nodig, die zij zich niet alleen in de cursus eigen kunnen maken, maar vooral door veel te oefenen; van simulaties tot en met levensechte situaties. Door deze verschuiving komt Maatschappij Oriëntatie dichter bij bepaalde onderdelen van maatschappijleer - met name bij het onderdeel burgerschapskunde - te liggen. Het is daarom zinvol om in dit artikel de vier terreinen van burgerschapskunde voor Maatschappij Oriëntatie te verkennen.

Oefenen in democratisch handelen

Het is van belang dat cursisten aan de democratie leren deelnemen. Niet alleen moeten ze weten wat een democratie is en welke waarden eraan ten grondslag liggen, maar ze moeten ook de weg in onze onderhandelings-samenleving kennen. Een module 'democratie' kan dus uit veel onderdelen bestaan; onderdelen die informatie bevatten, maar die ook leren hoe concreet te handelen, zoals tijdens een overleg in een asielzoekerscentrum of een buurt. De cursus Maatschappij Oriëntatie zou heel goed kunnen worden ingevuld door voor de terreinen Rechtsstaat, Democratie, Verzorgingsstaat en Pluriforme samenleving modulen 'competentiegericht leren' te maken. Deze vier deelterreinen zijn ook bij het invullen van het begrip 'burgerschapskunde' benoemd.

Reactie van Ad Bakker

'Voor Maatschappij Oriëntatie betekent het een stap in de goede richting als het onderdeel burgerschapskunde tot het curriculum gaat behoren en natuurlijk is maatschappijleer daarvoor de aangewezen bron. Maar als niet-maatschappijleerdeskundige heb ik een stokpaardje, een onderwerp dat uit zichzelf boven kwam drijven toen ik *Nederland in Zicht* schreef: maatschappelijke instellingen als uiting van burgerlijke betrokkenheid. Ik zou dit onder de noemer 'burgerschapskunde' speciaal voor Maatschappij Oriëntatie willen inbrengen. Ik denk daarbij aan: omroepverenigingen, natuurbeschermingsverenigingen, woningcorporaties, sportclubs, derdewereldhulporganisaties, ziekenhuizen, bijzondere scholen, musea, collectiefondsen voor medisch onderzoek en dergelijke. Ik mis dit thema in de leergangen maatschappijleer voor zover ik die heb gezien, maar denk dat, met het oog op toekomstige participatie in de Nederlandse samen-

leving, bespreking hiervan voor nieuwkomers uitermate belangrijk is.

In het eindrapport van Regioplan over eindtermen

Maatschappelijke Oriëntatie las ik dat de nieuwkomers

'vrijwilligerswerk' bij uitstek een irrelevant thema voor

Maatschappij

Oriëntatie vinden.

Op de radio hoorde ik vanochtend de pas

benoemde hoogleraar Nieuwste

Geschiedenis aan de

Vrije Universiteit Amsterdam, James Kennedy (van huis uit Amerikaan) zeggen dat Nederland in de wereld met afstand eerste staat als het om de inzet van burgers bij vrijwilligerswerk gaat. Hier gaapt wellicht een hiaat aan inzicht onder betrokkenen. In de grote steden hebben jeugdafdelingen van voetbalclubs met veel allochtone leden, wegens afwezigheid van de ouders, grote moeite het hoofd boven water te houden. Hier ligt volgens mij een stuk braakliggend terrein waar Maatschappij Oriëntatie nieuwe stijl iets mee moet doen.

Er zijn meer van die onderwerpen die niet rechtstreeks met de vier, door Lieke Meijs behandelde, burgerschapsonderwerpen in verband staan,

Illustratie: Joliet Leenhouts

maar die vanwege het verband met de positie van burgers toch in Maatschappij Oriëntatie thuishoren. Ik denk aan allerlei overheidsstaken die in rap tempo worden verzelfstandigd, zodat nieuwkomers duidelijk wordt dat 'loketten' waarmee ze te maken krijgen steeds meer door budgetdenken worden gevoed. In het reguliere voortgezet onderwijs komt dit bij economie ter sprake.

In mijn zoektocht naar onderwerpen voor Maatschappij Oriëntatie speur ik nu al jaren de driehoek 'overheid-maatschappelijke organisatie-burger' af. Soms kom je van die speciale dingen tegen waar je niet zo snel aan denkt, maar die er onmiskenbaar bij horen, zoals orgaandonatie.'

Bij alle vier de terreinen kunnen competenties worden beschreven.

Terrein	Voorbeelden van competenties
<i>Rechtsstaat</i>	Cursist is in staat om in een concrete situatie vanuit de grond beginselen van de rechtsstaat te handelen.
<i>Democratie</i>	Cursist is in staat op een adequate manier van het democratische bestel gebruik te maken en ontwikkelt inzicht in de uiteenlopende belangen en betrokkenheid van mensen bij dit politieke proces.
<i>Verzorgingsstaat</i>	Cursist kan de kanalen vinden om van het aanbod van de zorgvoorzieningen in Nederland gebruik te maken.
<i>Pluriforme samenleving</i>	Cursist kan aan een pluriforme samenleving deelnemen en onderkent de cultuurverschillen in de samenleving. Cursist leert beargumenteerde standpunten over maatschappelijke verschijnselen in te nemen en leert inzien welke rol waarden en normen daarin spelen.

Reactie van Ad Bakker

'De huidige eindtermen van Maatschappij Oriëntatie zijn overwegend op concrete vaardigheden geënt en zijn té concreet, zonder oog voor vormende aspecten. Ik ben er ook voorstander van om die tot competenties uit te werken. Maar als ik deze maatschappijleercompetenties lees, schrik ik toch een beetje; dit is wel een reuzensprong. Het merendeel van de nieuwkomers is laag tot zeer laag opgeleid. Het is belangrijk dat de haalbaarheid van de doelstellingen goed wordt ingeschat. Ik pleit voor een soort hiërarchie, een toenemende mate van abstractie van aan te leren vaardigheden en competenties. Hetzelfde geldt voor de te behandelen thema's: eerst de oude zelfredzaamheidsthema's (inclusief Verzorgingsstaat), vervolgens Pluriforme samenleving en aan het einde van het traject Rechtsstaat en Democratie. Dit zou mooi aansluiten bij de ideeën over inburgeringscursussen in twee stappen: eerst de voorwaarden voor verblijf in Nederland voor bepaalde tijd en dan de voor-

waarden voor verblijf voor onbepaalde tijd. Onderdelen van de democratie zouden ook voor een derde stap kunnen worden bewaard: als voorwaarde voor naturalisatie.

Bijna iedereen die ik over een nieuwe invulling van Maatschappij Oriëntatie spreek, is van mening dat er voor verschillende opleidingsniveaus aparte doelstellingen moeten komen. De vraag is alleen: 'hoe?!'

Verschillen in aanbod

Dat de inburgeringscursus niet voor iedere nieuwkomer hetzelfde kan zijn, spreekt voor zich. Mensen hebben in eigen land een opleiding gevolgd, een beroep uitgeoefend en veel ervaringen opgedaan. De cursus zal daar vooral gebruik van moeten maken en daarop moeten inspelen. Deze mogelijkheid biedt een competentiegerichte cursus. Competenties kunnen op verschillende, in complexiteit toenemende niveau's worden beschreven. Deze complexiteit kan variëren in het aantal en de aard van te beheersen handelingen of in complicerende factoren, die tevens een rol spelen in de situatie waarin moet worden gehandeld. Een moeilijker niveau van democratisch handelen kan de deelname aan een inspraakavond zijn.

De cursisten zouden, ten aanzien van de verschillende competenties en het niveau waarop zij willen instappen, zelf een keuze moeten maken. Dit houdt in dat ze ook per competentie op een verschillend niveau een module kunnen volgen.

Het grote voordeel van een competentiegerichte cursus is het feit dat steeds het handelen in een levensechte situatie centraal staat; dat ter ondersteuning daarvan wel informatie wordt verstrekt of vaardigheden worden geoefend, maar dat het steeds op het handelen is gericht. Dit voorkomt dat nieuwkomers droge theorie uit het hoofd gaan leren en aan de hand van multiple choice vragen wordt getoetst, hetgeen geen enkele garantie op een werkelijk betere participatie in de samenleving biedt. Ook het beoordelingssysteem gaat hiermee op de helling. Het optreden van een cursist in een concrete situatie wordt door medecursisten, de docent of de persoon zelf beoordeeld. Deze manier van beoordeling geeft een beter inzicht in hoeverre iemand naar een volwaardige deelnemer in de samenleving op weg is.

Competente docenten

Docenten maatschappijleer die NT-2 gaan geven, moeten eerst een verplichte nascholing volgen. Een omgekeerde regeling lijkt even legitiem. Het doceren van Maatschappelijke Oriëntatie vraagt andere vaardigheden van een docent dan die voor NT-2 wenselijk zijn. Het is een weg van lange adem geweest voordat het bij het vak maatschappijleer tot een regeling kwam waarbij een aparte opleiding tot docent maatschappijleer pas de betreffende bevoegdheid geeft; een opleiding die ingaat op het specifieke karakter van het vak, de vaardigheden die de leerlingen wil bijbrengen en de speciale problemen die het vak met zich meebrengt. In nascholingen hebben docenten maatschappijleer ge-

oefend met het aanleren van discussievaardigheden, het omgaan met afwijkende standpunten en het bijbrengen van discussieregels. Het zijn vaak complexe lessituaties die veel kunde en vaardigheden van een docent vereisen. Een competentiegerichte cursus Maatschappij Oriëntatie voor nieuwkomers vraagt nog eens extra vaardigheden. Een aparte bevoegdheidsregeling voor dit vak is dan ook gewenst en dient in door een dergelijke docent te beheersen competenties te worden geformuleerd. Pas dan kan de inburgering serieus worden genomen.

Reactie van Ad Bakker

'Ik ben blij verrast dat docenten maatschappijleer zich in hoge mate bij Maatschappij Oriëntatie betrokken tonen. Tot nu toe waren dit vooral docenten uit het NT2-veld. Met degenen die op mijn artikel in het novembernummer van *Maatschappij & Politiek* reageerden, hebben we besloten echt iets te gaan doen.

Zodoende kan ik de oprichting van het Platform Maatschappij Oriëntatie (MOP) bekendmaken. Het platform heeft de status gekregen van een zogeheten 'kennisplatform', verbonden aan de BVE Raad.

Door middel van het platform hopen wij:

- als herkenbare 'partij uit het veld' aan het politieke debat over invulling van inburgeringscursussen deel te nemen;
- uitwisseling van ervaring en informatie tussen gemeenten en instellingen, die cursussen Maatschappij Oriëntatie opzetten en uitvoeren, te bevorderen;
- een brug tussen maatschappijleer in het reguliere onderwijs en Maatschappij Oriëntatie in nieuwkomerscursussen te slaan; en
- bij het vaststellen van voorwaarden aan het Maatschappij Oriëntatie-onderwijs (eindtermen, lesmateriaal, deskundigheid docenten) inspraak te krijgen.

Aan het platform nemen deel: Ad Bakker ROCvA (voorzitter), Irene Sijm (ROC Flevoland, secretaris), Regula Rexwinkel (hbo-schakelopleiding), Trudy Koeleman (ROC Utrecht, Onderwijs voor anderstaligen), Lieke Meijs (SLO), Arthur Pormes (NVLM), Ingrid Grimmelikhuisen (studente EFA).

Graag houden we u via *Maatschappij & Politiek* van de werkzaamheden van dit platform op de hoogte. Geïnteresseerden kunnen zich via het e-mailadres adbakker@zonnet.nl opgeven.

Met name zouden wij van secties Maatschappij Oriëntatie van opleidingen die nog niet bij het platform in verbinding staan, meer inzicht willen hebben in en informatie willen krijgen over werkzaamheden (organisatie, materiaalontwikkeling).' ■

Het misbruik van het begrip 'cultuur'

Cultuur in Wonderland

HARRY VAN DEN BOUWHUIJSEN

Het begrip 'cultuur' wordt te pas en te onpas voor de verklaring van verschillende ontwikkelingen gebruikt. Is dit terecht en wat mag nu eigenlijk onder cultuur worden verstaan? Is een tijdelijke opschorting van het gebruik hiervan wenselijk?

*I wish you wouldn't keep appearing
and vanishing so suddenly;
you make one quite giddy!
All right, said the Cat; and this
time it vanished quite slowly,
beginning with the end of the tail,
and ending with the grin,
which remained some time after
the rest of it had gone.
Well! I've often seen a cat without
a grin, thought Alice, but a grin
without a cat! It's the most curious
thing I ever saw in all my life!*

Lewis Carrol, *Alice in Wonderland*

Niet lang nadat Murat D. zijn conrector had doodgeschoten, legde een cultuurspecialist in NOVA uit dat deze daad tegen de achtergrond van de mediterrane cultuur moest worden gezien. Bij het horen van deze verklaring knikte de presentatrice begrijpend. Enkele dagen daarna kwamen in het programma *Buitenhof* nog eens op deze verklaring terug en ook ditmaal vroeg niemand of niet-schietsende Turken wellicht buiten de mediterrane cultuur vallen. Het woord cultuur lijkt bij deze en soortgelijke gelegenheden een instrument met behulp waarvan verontrustende gedragingen van *anderen* wetenschappelijk kunnen worden begrepen en, uiteindelijk, zelfs getemd. Ten onrechte. Het begrip 'cultuur' suggereert veel, maar verklaart niets en doet in het publieke debat over de multiculturele samenleving meer kwaad dan goed. Gebruik ervan dient daarom voorlopig te worden ontraaden. Een toelichting.

Waar hebben we het over?

Om te beginnen dient te worden vastgesteld dat niet *elk* gebruik van het begrip 'cultuur' problematisch is. Het woord wordt in minimaal twee geheel verschillende betekenissen gebruikt, die grofweg als (i) humanistisch en (ii) antropologisch kunnen worden aangeduid. Men gebruikt het begrip 'Cultuur' (met een hoofdletter) in humanistische zin als men het over de culturele bijlage van een krant, een culturele avond of de staatssecretaris van Cultuur heeft. In een culturele bijlage gaat het over literatuur, filosofie, kunst en niet over sport of politiek. Of toch ook? De staatssecretaris van Cultuur gaat over subsidies aan balletgezelschappen en niet over subsidies aan countrybandjes. Of toch wel? Discussies hierover zijn mogelijk, maar het is in elk geval duidelijk waar het debat over gaat: welke producten van menselijke creativiteit wens je al of niet tot Cultuur-met-een-hoofdletter te rekenen en waarom?

Het begrip 'cultuur' wordt echter ook in een heel andere betekenis gebruikt, bijvoorbeeld als men zegt dat konijnen geen cultuur hebben maar mensen wel. Konijnen, zo luidt de redenering dan, worden in hun gedrag volledig bepaald door hetgeen de natuur hen heeft meegegeven; mensen daarentegen scheppen zichzelf een 'tweede natuur', bijvoorbeeld wanneer zij werktuigen maken of zich van taal bedienen. Bij aanduiding van deze 'tweede natuur' als cultuur, gebruikt men het woord in antropologische zin. 'Antropologisch' verwijst hier naar hetgeen dat ons als mensen van dieren onderscheidt. Lange tijd dacht men dat het scheppen van cultuur in deze zin een exclusief menselijke eigenschap is. Recent onderzoek onder, bijvoorbeeld, bonobo's en chimpansees lijkt er op te wijzen dat dit niet het geval is. Ook hier is dus discussie mogelijk, maar ook hier is in elk geval duidelijk waar het debat over gaat: is het scheppen en overdragen van een 'tweede natuur' een exclusief menselijke aangelegenheid of niet? (En indien niet, waarom zijn wij, westerlingen - in tegenstelling tot bijvoorbeeld Indiërs - er dan zo op gebrand cultuurschepping als een barrière tussen 'ons' en 'de rest van het dierenrijk' te zien?)

Onduidelijk

Het probleem is dat wanneer in het publieke debat het woord 'cultuur' wordt gebruikt, dat meestal niet in één van bovengenoemde betekenissen gebeurt, maar in een derde betekenis. Hier is het allerminst duidelijk waarnaar nu eigenlijk wordt verwezen: het gedrag van Murat D. moet kennelijk tegen de achtergrond van de mediterrane cultuur worden begrepen; Pim Fortuyn

vond de islam een achterlijke cultuur; van allochtonen wordt geëist dat zij zich aan de Nederlandse cultuur aanpassen; Turkije, zo zegt men, past niet in de Europese Unie omdat het geen wortels in de Europese, christelijk-humanistische cultuur heeft; de Friese, Baskische of Keltische culturen mogen niet verloren gaan; organisatieadviseurs verdienen een goede boterham door over bedrijfs-cultuur te spreken. De lijst is verre van compleet en kan naar believen worden aangevuld.

Wapen

Ook dit cultuurbegrip heeft een antropologische achtergrond. Het is afkomstig uit de culturele antropologie en heeft wortels die tot diep in de

Duitse romantiek teruggaan. Het gaat bij dit cultureel-antropologische cultuurbegrip niet om fundamentele verschillen tussen mens en dier, maar tussen groepen mensen. Zoals Duits-romantische filosofen, in navolging van Johann Gottfried Herder (1744-1803), de fundamentele verschillen tussen *Völker* door hun Volksgeist zagen bepaald, zo zagen invloedrijke Amerikaanse cultureel-antropologen, zoals Ruth Benedict en Melville Herskovitz, de fundamentele verschillen tussen samenlevingen door hun *cultuur* bepaald. Deze culturen, zo werden zij niet moe te benadrukken, moeten als *gelijkwaardig* worden gezien: geen enkele cultuur is superieur aan een andere. Het begrip 'cultuur' werd door hen als

wapen ingezet in de strijd tegen het negentiende-eeuwse evolutionisme, dat de superioriteit van de westerse beschaving ten opzichte van niet-westerse - en dus achtergebleven - beschavingen luid had geproclameerd. Maar het wapen van cultuurrelativisme blijkt inmiddels minstens zo kwalijk als de kwaal die het moest bestrijden. Praktijken als onderdrukking van vrouwen of homoseksuelen, besnijdenis van meisjes en gevangenzetting van ongelovigen moeten tegen de achtergrond van de cultuur waaruit zij stammen worden begrepen en kunnen niet vanuit een andere cultuur ten volle worden verstaan. Geen grond dus om ze van buitenaf te bestrijden. Echter, net zomin als ooit duidelijk werd wat nu precies onder *Volksgeist* moest worden verstaan, is het ooit

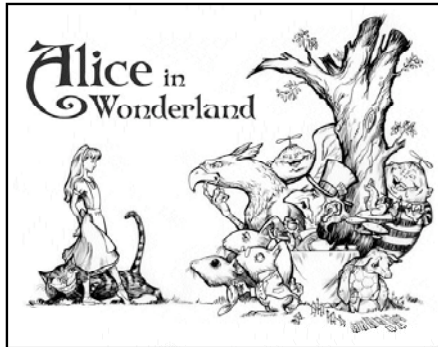
Nadenken over cultuur

duidelijk geworden waarover men het nu precies heeft wanneer in deze zin over cultuur wordt gesproken. Daardoor verdwijnt cultuur bij nadere analyse - evenals vroeger *Volksgeist* - zoals de Cheshire kat uit *Alice in Wonderland*. De Cheshire kat verwaagde, maar zijn grijns bleef tot verbazing van Alice achter. Evenzo verwaagt het begrip 'cultuur' onder de analyse, maar het woord blijft opduiken telkens wanneer gedragingen van *anderen* ons verontrusten. Waarom is dat?

Ervaring van verschillen

Zeer algemeen gesproken gebruiken we het begrip 'cultuur' in de derde betekenis om ervaringen van verschillen weer te geven. Die ervaringen hebben meestal betrekking op situaties waarin wij met *individuen* interacteren. Murat D. is een individu, Marokkaanse jongeren zijn individuen, evenals asielzoekers en de mensen die wij op onze verre vakanties ontmoeten. Hun gedrag treft ons als *anders*, maar op een verschillende manier *anders* dan dat van, bijvoorbeeld, de excentrieke *bohemiën* of anderszins onaangepasten met een Nederlands klinkende achternaam. In het laatste geval ervaren we onaangepastheid als een individueel verschil tussen hen en ons, terwijl we in het eerste geval het idee hebben dat het om verschillen van een ander type gaat. Gewoonlijk gebruiken we het begrip 'cultureel' om dit andere type verschil aan te duiden. De Feyenoord-supporter die Carlo Picorni dood sloeg en de jongelui die Joes Kloppenburg doodschopten, worden gezien als individuen van wie

het gedrag niet zinvol in culturele termen kan worden begrepen. Toen Volkert van der G. Pim Fortuyn neerschoot, snelden er geen specialisten toe om uit te leggen dat deze daad tegen de achtergrond van de lokale Harderwijker cultuur moest worden gezien. Voor Murat D. lijken andere

regels te gelden. Daar waar het *anderen* betreft lijkt cultuur een zwaarte-kracht te hebben waaraan men niet of nauwelijks kan ontsnappen. In dat geval ligt het voor de hand om bij het verklaren van gedrag aan cultuur een centrale rol toe te kennen. Voor onszelf lijkt cultuur veel meer een achtergrondgegeven, dat voor de verklaring van ons gedrag niet erg relevant is. Het cultuurbegrip brengt ons ertoe twee verschillende verhalen te vertellen, afhankelijk van de groep waarover het gaat. Dit geldt ook voor de discussie over de positie van de allochtone vrouw in de hedendaagse samenleving. Ook hier wordt het cultuurbegrip voortdurend in stelling gebracht, terwijl dat in de discussies over de positie van autochtone vrouwen niet of nauwelijks het geval is. De ironie van het geval is dat een begrip dat ooit als middel tegen superioriteitsdenken werd ontworpen een nieuw soort superioriteitsdenken mogelijk heeft gemaakt: zij die als individuen hun leven vorm geven en als individuen op hun gedrag kunnen

worden aangesproken, zijn in die zin superieur aan hen die de dupe van een *Volksgeist*-in-een-modern-jasje zijn. De cirkel is rond als Fortuyn 'de islam' als 'een achterlijke cultuur' gaat aanduiden.

Wat is het probleem?

Het 'Cheshire kat'-probleem wordt niet opgelost als men het begrip 'cultuur' helder probeert te definiëren. In de culturele antropologie bestaat een overvloed van cultuurdefinities, maar dit heeft niet geleid tot een duidelijk antwoord op de vraag wat verschillen tussen groepen mensen nu tot cultuurverschillen maakt - integendeel, en niet zonder reden. Het probleem van de Cheshire kat is geen definitieprobleem, maar een verwijzingsprobleem. Het was volstrekt onduidelijk waarnaar het begrip *Volksgeist* nu eigenlijk verwees en voor het begrip 'cultuur' geldt hetzelfde. Een verwijzingsprobleem kan niet met definities worden opgelost; dat kan alleen met het formuleren van een testbare theorie. Alleen binnen het kader van een testbare theorie hebben heldere definities en duidelijke begrippen zin. Voordat het menselijk gedrag op een zinvolle wijze als 'cultureel' kan worden verklaard, zijn minimaal twee van dergelijke theorieën nodig: (i) een theorie die vertelt wat verschillen tussen groepen mensen tot cultuurverschillen maakt en (ii) een theorie die vertelt op welke wijze cultuurverschillen *noodzakelijke* repercussies voor menselijk gedrag hebben. Op dit moment ontbreekt het aan dergelijke theorieën. Zo lang dat het geval is, blijft het spreken over cultuurverschillen een *gratuite*, niet geheel onschuldige aangelegenheid en lijkt een moratorium op het gebruik van het begrip 'cultuur' in het publieke debat een strategie die van wijsheid getuigt. ■

Riffat Hassan over de vrouw in de islam

Huis van vrede

DAAN BRONKHORTS

Man en vrouw zijn gelijk in rechten, stelt de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. In de Verenigde Naties is erkend dat die gelijkheid nog lang niet is gerealiseerd. In dit artikel wordt nader ingegaan op de positie van de vrouw in de islam.

Daan Bronkhorst is verbonden aan Amnesty International

Het Verdrag inzake uitbanning van alle vormen van discriminatie tegen vrouwen werd in 1979 door de Verenigde Naties aanvaard. Het verdrag spreekt zich uit tegen alle vormen van discriminatie aangaande fundamentele rechten, wetgeving en overheidsdienst en schrijft voor dat maatregelen tegen de uitbuiting van prostitutie en de handel in vrouwen moeten worden getroffen. Dat de positie van de vrouw bijzondere aandacht blijft verdienen, bleek ondermeer uit een studie van een werkgroep voor de Mensenrechtencommissie van de Verenigde Naties uit 1988. Die somt 'praktijken schadelijk voor de gezondheid van vrouwen en kinderen' op, waaronder clitoridectomie en andere vormen van verminking. Ook verkrachting en andere vormen van seksueel geweld,

gedwongen prostitutie, handel in vrouwen en seksegericht geweld, zoals opsluiting in huis, behoren tot de schendingen die vrouwen treffen.

Brandhout

De internationaal-rechtelijke bescherming van de vrouw is het resultaat van een wereldwijde beweging voor de emancipatie en de bevrijding van vrouwen. De islam is van alle wereldreligies echter het meest hardnekkig aan de achtergestelde positie van de vrouw blijven vasthouden. Dat heeft een lange en grillige voorgeschiedenis. In de voor-islamitische Arabische wereld was de positie van de vrouw laag. De vroegste fase van de islam bracht een belangrijke verbetering. Mohammed had zijn eerste religieuze ontwikkeling te danken aan een vrouw, zijn eerste echtgenote Hadiga, die hem tevens financieel onderhield. Zij was de eerste die in de goddelijke oorsprong van de openbaring, die Mohammed in 610 op veertigjarige leeftijd kreeg, geloofde en hem tot het schrijven van de Koran aanzette. Na Hadiga's dood huwde Mohammed in totaal negen andere (volgens sommige overleveringen zelfs elf) vrouwen. Hij behandelde hen met eerbied en liefde,

foto: Wim Oskam/Hollandse Hoogte

maar schuwde ook de hardere aanpak niet. In het boek dat Allah aan Mohammed dicteerde, de Koran, kwam te staan: 'De mannen staan boven de vrouwen door wat Allah de man boven de vrouw heeft verleend... Als vrouwen weigerachtig zijn, vermaan ze, mild ze in het echtelijk bed en sla ze'.

In de vroege islam mochten vrouwen wel naar de moskee. Sommige vrouwen werden zelfs voorganger, *imam*. Ze maakten ook de bedevaart naar Mekka. In de middeleeuwen waren veel vrouwen als lerares in het godsdienstonderwijs werkzaam. Van één geleerde vrouw werd gezegd dat ze

zoveel diploma's had dat er een kameel voor nodig was om ze te dragen. Maar geleidelijk kregen vrouwen-vriendelijke commentaren op de Koran de overhand: 'De vrouw is het brandhout van de hel, het ontbreekt haar aan verstand en geloof. Vrome vrouwen zijn zo zeldzaam als een raaf met rode vlekken en snavel.'

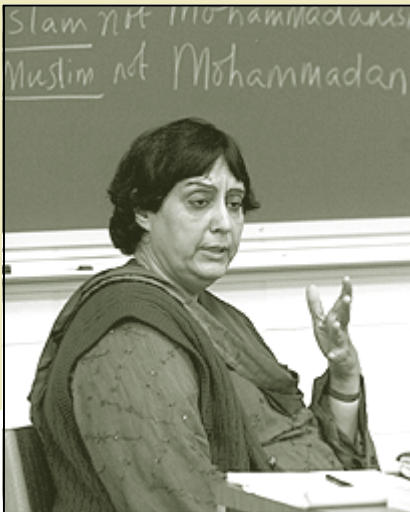
In de loop van de twintigste eeuw leek de positie van de vrouw in de islam geleidelijk te verbeteren. In veel landen

werd de polygamie grotendeels uitgebannen en de sluiert teruggedrongen. Vrouwen kregen gemakkelijker toegang tot de moskee. Dat was een terugkeer naar de oudste traditie. Maar sinds eind jaren zeventig is de tendens vaak gekeerd door wat 'islamisme' of 'fundamentalisme' wordt genoemd. In diverse moslimlanden is de positie van de vrouw verslechterd, soms zelfs zo erg dat vrouwen niet eens meer recht op meer dan minimaal onderwijs hebben.

Riffat Hassan

De in Pakistan geboren Riffat Hassan is hoogleraar aan de universiteit van het Amerikaanse Louisville en is een van de meest vooraanstaande - en een van de meest kritische - geleerden op het terrein van de islam. Haar aandacht richt zich vooral op de positie van de vrouw. Ze stelt dat de rechten van de vrouw wel degelijk in de Koran zijn te vinden: 'Volgens de Koran zijn alle mensen het waard om te worden gerespecteerd omdat zij de enige schepselen zijn die ervoor hebben gekozen de verplichting van de vrije wil op zich te nemen. De mens heeft een vrije wil omdat hij de gave van rationaliteit bezit. Dit onderscheidt hem van alle andere wezens. Hoewel de mens "de laagste der lagen" kan worden, verklaart de Koran dat hij "in schoonste evenredigheid" is geschapen: hij bezit het vermogen om na te denken, kennis van goed en kwaad te hebben, goed te doen en het kwaad te vermijden. Vanwege de belofte die in ieder mens ligt besloten - namelijk het potentieel om Gods plaatsbekleder op aarde te zijn - dient het menszijn van alle mensen te worden gerespecteerd en als een doel op zichzelf te worden beschouwd.'

Uit de geschiedenis van de islamitische cultuur blijkt echter, aldus Hassan, dat vrouwen, dikwijls uit naam van de islam, het slachtoffer van allerlei vormen van onderdrukking zijn geweest: 'Hoewel de koran-teksten over bescherming van alle vertrapte en onderdrukte groeperingen dikwijls in het voordeel van vrouwen lijken uit te pakken, zijn in patriarchale islamitische samenlevingen veel, op vrouwen betrekking hebbende, teksten niet ten gunste, maar ten nadele van vrouwen gebruikt. Islamitische samenlevingen lijken zich over het algemeen veel meer zorgen te maken over het over-

Riffat Hassan

heersen van het lichaam en de seksualiteit van vrouwen, dan over hun mensenrechten. Als ze het over mensenrechten hebben, spreken veel moslims in het geheel niet over vrouwenrechten, en als ze dat wel doen, lijken ze alleen belangstelling voor de bescherming van de kuisheid van vrouwen te hebben - ze maken zich blijkbaar geen zorgen over het beschermen van de kuisheid van mannen.'

Jammerklachten

Hassan constateert dat 'vrouwen en mannen, die als gelijken door God zijn geschapen en als gelijken voor het aangezicht van God staan, in islamitische samenlevingen zeer ongelijk zijn geworden... De omschrijving die de Koran van de man en de vrouw in het huwelijk geeft ('Zij zijn een gewaad voor u en gij zijt haar een gewaad'), impliceert nabijheid, gemeenschappelijkheid en gelijkheid. De islamitische cultuur heeft de meeste vrouwen echter tot marionetten gereduceerd, schepselen die weinig meer zijn dan slavinnen en wier enige functie in het leven is aan de behoeften en het genot van mannen tegemoet te komen... Meisjes zijn vanaf hun geboorte het slachtoffer van discriminatie; in islamitische landen wordt een zoon dikwijls als een geschenk van God en een dochter als een straf van God beschouwd. Daarom is de geboorte van een zoon aanleiding tot feest, terwijl de geboorte van een dochter medelijden of zelfs jammerklachten oproept. Veel meisjes worden op minderjarige leeftijd uitgetrouwd, hoewel het huwelijk in de islam als een contract wordt beschouwd. Ook al zijn veel koranwetten bedoeld om de rechten van de vrouw binnen het huwelijk te beschermen, toch kunnen vrouwen zich niet op gelijkwaardigheid met hun man beroepen. In feite wordt voor de

vrouw de echtgenoot beschouwd als de poort naar de hemel of de hel en als degene die over haar uiteindelijke lot beslist. Dat een dergelijk idee in de islam kan bestaan, is niet alleen bijzonder ironisch, maar ook dieptragisch.'

De voorschriften voor een scheiding maken dat bij uitstek duidelijk, zegt Hassan: 'Hoewel het idee van wat we tegenwoordig "schuldloze scheiding" noemen in de Koran is terug te vinden en de Koran geen enkel negatief oordeel over scheiding velt, is het voor vrouwen in islamitische samenlevingen bijzonder moeilijk te scheiden. Dit hangt samen met juridische belemmeringen en sociale stigmatisering. Ondanks het feit dat in de Koran duidelijk wordt gesteld dat de gescheiden ouders van een minderjarige in gemeenschappelijk overleg moeten beslissen hoe het kind zal worden opgevoed en dat zij het kind niet mogen gebruiken om elkaar te kwetsen of uit te buiten, moeten gescheiden vrouwen in de meest islamitische samenlevingen van zowel hun zonen (meestal op zevenjarige leeftijd) als hun dochters (meestal op twaalfjarige leeftijd) afstand doen. Er is nauwelijks een grotere wreedheid denkbaar dan een moeder het recht te ontzeggen haar kinderen bij zich te hebben, alleen omdat ze is gescheiden. Hoewel polygamie door de Koran ter bescherming van weduwen en wezen was bedoeld, hebben moslims er in de praktijk een zwaard van Damocles van gemaakt, en dat vormt voor vrouwen een constante dreiging.

Rechtvaardig

Daarom pleit Hassan ervoor dat de Koran op een andere manier wordt gelezen: 'Zonder de beëindiging van de onrechtvaardigheid en ongelijkheid waarvan het persoonlijke en maatschappelijke leven van de mens is doortrokken, is het in de termen

van de Koran onmogelijk om over vrede te spreken. In dit verband is het van belang op te merken dat er in de Koran meer wetten staan over het verwezenlijken van rechtvaardigheid in de context van familierelaties, dan over welk ander onderwerp dan ook. Dit illustreert de vooronderstelling die in veel koranteksten impliciet aanwezig is, namelijk dat wanneer mensen hun familielevens rechtvaardig kunnen leren te bestieren - zodat de mensenrechten van allen die er deel van uitmaken zijn gegarandeerd - zij ook in staat zullen zijn de samenlevingen en de wereld als geheel rechtvaardig te organiseren. Met andere woorden: de Koran beschouwt de familie als de microkosmos van de *ummah* [de geloofsgemeenschap] en de wereldgemeenschap en benadrukt het belang om door rechtvaardig te leven de familie tot een 'huis van vrede' te maken.' ■

Dit artikel is door Gerard van Rossum bewerkt

Europeaniseert de Nederlandse politiek?

WOLTER BLANKERT

De invloed van de Europese Unie is de laatste jaren op vele terreinen toegenomen. Denken de politici in Den Haag nu ook steeds meer op Europese schaal? In hoeverre kan men van europeanisering van de Nederlandse politiek spreken?

Tot 1979 waren de Nederlandse leden van het Europees Parlement in Straatsburg tevens lid van de Tweede Kamer, die ze ook afvaardigde. Dit werd als een weinig Europese of democratische gang van zaken gezien. De kiezer kwam er niet aan te pas en in Straatsburg voelden deze parlementsleden zich vooral vertegenwoordigers van Nederland. In 1979 is dat veranderd. Rechtstreeks, door hun nog wel nationale achterban, gekozen Europese parlementariërs gingen een eigen beroepsgroep vormen. Eenmaal in Straatsburg aangekomen dienden zij hun nationale veren af te schudden. Zij traden toe tot een Europese fractie en lieten hun landgenoten met een andere ideologie links liggen. Voor het functioneren van het Europees Parlement op Europees niveau is dat stellig een verbetering geweest, al blijft het mankement bestaan dat een Nederlandse kiezer zijn stem niet op een aansprekende Française kan uitbrengen.

Band doorgesneden

Een bezwaar van deze vernieuwing blijkt in de praktijk te zijn dat de vroeger bestaande band tussen de Tweede Kamer en het Europees Parlement is doorgesneden. Leden van de Tweede Kamer die tevens in het Europees Parlement zitting hadden, waren

doorgaans zeer goed van de Europese ontwikkelingen op de hoogte en konden fractieleden die hun kennis niet uit de eerste hand hadden bijpraten. Op natuurlijke wijze kwam zo binnen de Staten-Generaal een sterke Europese lobby tot stand. Die tijd is voorbij. Met een zekere regelmaat leggen sommige parlementsleden een onthutsend gebrek aan kennis over Europese zaken aan de dag. Dat sommige quizvragen slecht worden beantwoord, valt te begrijpen. Geen mens is op zijn best als hij opeens wat feiten moet oplepelen, zelfs als het zaken betreft die hij nog wel zou weten als hem meer bedenktijd was gegund. Verontrustend wordt het als dezelfde parlementsleden die roepen dat de Europese Unie Nederland veel te veel geld kost, geen flauw idee blijken te hebben om hoeveel geld het gaat en nog minder wat de oorzaken ervan zijn. Een kleine drie miljard euro is stellig een hoop geld, maar het is minder dan ontwikkelings samenwerking kost en het Nederlandse bedrijfsleven is inmiddels geheel afhankelijk van de Europese Unie geworden; sterker dan in landen als Duitsland en Frankrijk het geval is. Een deel van die nettobetalingen is bovendien terug te voeren op het toevallige feit dat Nederland relatief veel invoerrechten int (en natuurlijk aan Brussel afdraagt) omdat Nederland, met Rotterdam als de grootste haven van Europa, nu eenmaal een belangrijk importland is. Anders dan toen zij zelf nog volop Europees bezig waren, hebben veel Nederlandse parlementariërs dat allemaal niet meer zo scherp voor ogen. Het doorsnijden van die band heeft ertoe bijgedragen dat de eurosceptis in ons nationale parlement sterk is toegenomen. Werd vroeger met een trouwbetuiging aan de Europese gedachte goede sier gemaakt, nu lijkt het tegenovergestelde het geval. Dat zou te

Den Haag...

recht zijn als er goede redenen aan ten grondslag zouden liggen. In de praktijk blijkt er noch van redenen noch van een grondslag sprake te zijn, waardoor de geuite, maar regelmatig ook weer ingeslikte, eurosceptis een zowel vrijblijvend als demagogisch karakter krijgt. Van een europeanisering van ons parlement is daardoor geen sprake. Integendeel, bij allerlei zaken roepen parlementsleden in het wilde weg dat Nederland een veto moet uitspreken, het feit negerend dat een land met 16 miljoen inwoners binnen een geheel van 450 miljoen 'Europese' burgers zich dat niet te vaak kan permitteren, en daardoor zelfs het dreigement tot beslissingen die Nederland werkelijk in de vitale delen raken, beperkt zou moeten blijven.

Beleidssterreinen

Verscheidene ministeries kunnen binnen de Europese Unie nog aardig zelfstandig opereren omdat Brussel zich niet of nauwelijks met hun beleidssterrein bezighoudt. De ministeries van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en Sociale Zaken zijn daarvan goede voorbeelden. De ministeries van Economische Zaken en

Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit zijn daarentegen niet veel meer dan uitvoeringsinstanties van de Europese Commissie en kennen een zeer beperkte eigen beleidsruimte. Het is dan ook achterhaald om ze nog als zelfstandige ministeries te beschouwen. Dit zijn de typisch Europese beleidssterreinen, waarop de ministers via hun lidmaatschap van de Raad van Ministers overigens wel invloed kunnen uitoefenen. De zelfstandigheid van de ministeries van Buitenlandse Zaken en Defensie is weer op een andere manier ingesnoerd; door het lidmaatschap van de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO) kan een land als Nederland zich niet te ver van het Amerikaanse standpunt verwijderen. Binnen de Europese Unie zijn ook de bewindslieden van laatstgenoemde departementen onderdeel van een Raad van Ministers en, anders dan hun collega van Economische Zaken, hebben zij daar voor elk wisselvallig volledig vetorecht. Dat lijkt een sterke positie, maar zonder consensus kan elk land zijn eigen gang gaan, in welk geval Nederland elke invloed op de gang van zaken ontbeert. Op regeeringsniveau is met betrekking tot een

beperkt aantal beleidssterreinen zonder meer sprake van een flinke graad van europeanisering, al lijken niet alle ministers zich dat altijd te realiseren.

De partijen

Zonder het voortijdig afschieten van de Europese grondwet in december 2003 zou er in Nederland, dankzij de onverwachte steun van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD), een referendum over zijn gehouden. Onverwacht, omdat de VVD altijd mordicus tegen referenda is geweest. Van de drie grote partijen stond de VVD altijd het meest gereserveerd tegenover de Europese eenheid, al steunde ook de VVD dit als het er echt op aankwam. Als partijleider heeft Frits Bolkestein regelmatig kanttekeningen bij de Europese eenwording gezet, maar dat heeft hem er niet van weerhouden de baan van eurocommissaris te ambiëren. Deze tweeslachtigheid bij de VVD zal er stellig aan hebben bijgedragen dat de fractie in dit speciale geval een referendum nog niet eens zo gek vond. Kreeg de grondwet in Nederland een meerderheid, dan zou dat de VVD-ministers gelukkig hebben gemaakt,

...of Brussel? (foto: Europees Parlement)

was het daarentegen 'nee' geworden, dan kon een deel van de fractie zich verkneukelen; niet de VVD, maar het volk was spelbreker geweest. De sardonische glimlach waarmee fractieleider Jozias van Aartsen in dit speciale geval van zijn bekering tot een referendum kond deed, vertolkte het standpunt van de partij beter dan zijn woorden.

Om dezelfde redenen was het Christen-Democratisch Appèl (CDA) juist fel tegen dit referendum gekant. Van alle politieke partijen heeft het CDA het Europese eenheidsstreven vanaf het begin het meest onvoorwaardelijk gesteund. Het was dan ook in niet geringe mate een christen-democratische onderneming. Een verwerping zou betekenen dat het Nederlandse volk een van de wezenskenmerken van het CDA zou disqualificeren.

De laatste jaren heeft de Partij van de Arbeid (PvdA) zich tot het referendum, in afgezwakte vorm, bekeerd. Hierdoor konden de sociaal-democraten er moeilijk tegen zijn. Wat Europa betreft wijkt het standpunt weinig af van dat van het CDA, al zijn er in de PvdA altijd minderheden ge-

weest die niet voor de Europese eenheid waren geporteerd.

De houding van deze partijen onderstreept dat ze alledrie serieus met een verwerping rekening hielden; een uitslag die het CDA en de PvdA zouden betreuren en de VVD met gemengde gevoelens zou ontvangen. Overigens was het de vraag geweest of het echt over de grondwet zou zijn gegaan, dan wel over vage gevoelens over het voortbestaan van Nederland zonder gulden of, mogelijk meer nog, over het kabinet-Balkenende.

Door de jaren heen zijn de partijstandpunten ten aanzien van Europa aan weinig veranderingen onderhevig geweest. Democraten 66 (D66) is altijd een overtuigd voorstander geweest en minister Laurens Jan Brinkhorst is daarvan een exponent. De linkse partijen hebben altijd grote reserves gehad, omdat een verenigd Europa vooral de grote bedrijven in de kaart zou spelen. GroenLinks is inmiddels tot een pro-Europese partij omgevormd en de Socialistische Partij (SP) blijft de fakkeldrager van het traditioneel linkse standpunt. De kleine christelijke partijen zijn om heel andere redenen weinig van

Europa gecharmeerd, waarbij de Staatkundig-Gereformeerde Partij (SGP) het meest uitgesproken anti-standpunt inneemt. Zijn de partijstandpunten weinig veranderd, het heilige vuur vlamt nog maar zelden op. In dat opzicht kan toch van een afnemende europeanisering

binnen de partijen worden gesproken.

Er zijn weinig thema's waarover premier Jan Peter Balkenende meeslepend spreekt en de Europese eenheid vormt op die regel zeker geen uitzondering. Ook de antigevoelens van de SGP worden met aanzienlijk minder verve verwoord dan in het verleden wel het geval is geweest. Een werkelijk Europese partijvorming lijkt definitief van de agenda te zijn afgevoerd.

Brussel

Al met al doet de paradoxale situatie zich voor dat de invloed van 'Brussel' gestaag toeneemt. Een belangrijk deel van onze wetgeving is een gevolg van beslissingen op Europees niveau. De Nederlandse politiek speelt daar niet op in, maar lijkt bij veel gelegenheden zijn kop in het zand te steken en zich op incidenten uit de eigen provincie te concentreren, waarbij een parlementair debat over de vloerbedekking van een UWV-kantoor een beschamend dieptepunt vormt. Dat getuigt van weinig gevoel voor de werkelijkheid van de Europese dimensie. ■

Newton of Einstein?

HANS VAN DER HEIJDE

Voorstanders van het competentiegericht leren trekken de houdbaarheidsdatum van kennis 'bij herhaling' in twijfel. In dit artikel wordt de Engelse natuurkundige Newton in de arm genomen om deze onzekerheid weg te nemen.

Onlangs legde ik tijdens een les in het kader van een thema over internationale verhoudingen iets over de Volkenbond uit. Niet zomaar, maar om mijn studenten (van een lerarenopleiding maatschappijleer) op een zekere analogie in de geschiedenis van de Volkenbond en de contemporaine geschiedenis van de Verenigde Naties te wijzen. De Volkenbond bestaat reeds een halve eeuw niet meer. Is kennis van of over de Volkenbond daarmee verouderde kennis geworden? Natuurlijk niet.

Isaac en Albert

Veel natuurkunde in het voortgezet onderwijs is newtoniaanse natuurkunde, maar zou strikt genomen, gerelateerd aan de stand van zaken in deze tak van wetenschap, door 'einsteinse' natuurkunde moeten worden vervangen. Didactisch gesproken is dat echter geen haalbare kaart, maar zolang men zich tot de natuur van alledag en dichtbij beperkt en niet te ver het heelaal ingaat, kan met de newtoniaanse natuurkunde worden volstaan. Zonder Newton was er overigens ook geen Einstein geweest en misschien komt het daar wel door dat men, om ooit Einstein te kunnen begrijpen, eerst zijn 'Newton' van het voortgezet onderwijs onder de knie moet krijgen. Newton en kennis van zijn natuurkunde zijn niet verouderd - kennis over Newton is nooit verouderd.

Het land van mbo en hbo verkeert al enkele jaren in een fase van transformatie naar het zogenaamde 'competentiegericht leren'. Zoals elke veranderingsfase in het onderwijs gaat ook deze met een *bandjir* van onderwijskundige notities, nota's en anderzootige publicaties gepaard.

Los van het wat en waarom van dat competentiegerichte leren kan men uit die onderwijskundige producten ('beroepsproducten' in het competentie-bargoens) tenminste het volgende concluderen: (i) onderwijskundigen kunnen niet schrijven en (ii) onderwijskundigen schrijven van elkaar over. Uit (ii) volgt de onjuistheid van (i), zullen sommige onderwijskundigen misschien opmerken, ieder ander zal hebben begrepen dat het hier niet om beheersing van het schrift gaat, maar om schrijfvaardigheid, gericht op het boeien van de lezer.

Het onder (ii) geconcludeerde hoeft geen ernstige consequenties te hebben, mits men zich tot juistheden, wijsheden en bruikbaarheden beperkt. Helaas schrijven onderwijskundigen ook elkaars onzin over.

Kennis verouderd niet

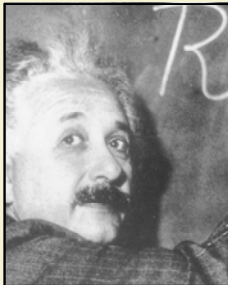
Hiermee bij Newton en de Volkenbond te zijn teruggekeerd, sla ik *Aan de slag met competenties* van J.J. Cluitmans (onderwijsadviesbureau M.A.F. Dekkers, november 2002) open. Met betrekking tot de vraag - en tevens titel van het tweede hoofdstuk - 'Waarom competentiegericht leren?', stelt Cluitmans vast dat 'de kennis die vandaag nog actueel en relevant is, morgen al veranderd, of zelfs verouderd en irrelevant (kan) zijn'. Daarna volgt een, uit een publicatie van 1997 ontleende, tabel 'kennis verouderd snel' met een viertal items. Ik citeer slechts één van de vier items, het enige namelijk dat over menselijke kennis gaat:

'Elektrotechnisch ingenieur: halfwaardetijd kennis van tien naar vijf jaar in tien jaar tijd.' Laat deze zin op u inwerken en probeer de betekenis ervan te doorgronden. De enige conclusie die op grond van een degelijke bewering is te trekken, is dat onderwijskundige kennis tot de meest instabiele elementen in het periodiek systeem behoort.

Isaac Newton (1642-1727)

Ook sla ik enkele beleidsnota's, -programma's en -notities open die op de een of andere manier allemaal de transformatie naar competentiegericht leren tot onderwerp hebben. Keer op keer komt - in verschillende bewoordingen - dat idee van veroudering van kennis, en steeds als argument voor de invoering van competentiegericht leren, naar voren. Hier wordt zonder te denken (over)geschreven. Kennis veroudert niet: heeft u van iemand gehoord die zijn Plato in het haardvuur wierp omdat die verouderd bleek?

Albert Einstein (1879-1955)

Dingen verouderen, zeker, maar de kennis van die dingen niet. Wat is dan het kennisconcept van Cluitmans *cum suis*? Zij reduceren kennis tot directe toepassing. Wat zich daarvoor niet (meer) leent is geen kennis, of verouderde kennis. Iedere leerkracht krijgt van een leerling wel eens de vraag voorgeschoteld wat voor die leerling nu eigenlijk het nut is van hetgeen de leerkracht tracht uit te leggen. Welnu, dat nut *überhaupt*, zoals door de leerling gedacht; dat en niet meer dan dat bepaalt de grenzen van het kennisbegrip van Cluitmans - en dat van al die andere overschrijvers. Het idee - op zichzelf bewijsbaar al zo oud als de mensheid in staat is kennis vast te leggen en door te geven - dat kennis

een intrinsieke waarde vertegenwoordigt, is aan hen niet besteed... het is waarschijnlijk te oud.

Competentiegericht is niet kennisgericht?

Op grond van het misverstand over kennisveroudering wordt competentiegericht leren als noodzakelijke aanpak tegenover het, vermaledijde, kennisgerichte leren geplaatst.

Weliswaar deugt de redenering dus niet, maar foute premissen kunnen best tot juiste conclusies leiden. Op zichzelf hoeft er dus niet zoveel met competentiegericht leren mis te zijn. Wie de moeite neemt om al die onderwijskundige kromspraak uit teksten als die van Cluitmans weg te snijden en dan nog eens te kijken, zal vaststellen dat aan driekwart van de voorstellen niet zoveel mankeert. Behalve dan dat ze zo voor de hand liggend zijn dat elke leerkracht altijd al zo te werk gaat.

Op een grappige wijze levert Cluitmans daarvan zelf een indirect bewijs. Zijn boek, bestemd voor het mbo en het hbo, moet een praktische handleiding zijn. Daartoe laat hij elk hoofdstuk door een paragraaf over de stapsgewijze invoering van competentiegericht leren in een concrete opleiding volgen. Ter illustratie van zijn stilistisch onvermogen in Cluitmans' woorden: 'Door deze opleiding op de voet te volgen, krijgt de inhoud uit de hoofdstukken concreet handen en voeten.'

Cluitmans kon uit een onafzienbare hoeveelheid mbo- en hbo-opleidingen kiezen. Maar dat heeft hij niet aangedurfd. Hij geeft zijn voorstellen 'concreet handen en voeten' aan de hand van het fictieve voorbeeld van een niet bestaande opleiding voor voetbaltrainer! ■

Amerikaanse verkiezingscampagne begonnen

De 'stille' campagne

JEFF PECK

In een presidentieel verkiezingsjaar is de periode tussen april en september traditioneel die van stilte voor de storm. Zoniet dit jaar. De campagnes van president Bush en zijn opponent Kerry lijken nu al in volle hevigheid losgebarsten. Dat is nieuw en voorspelt niet veel goeds voor de herfstmaanden, wanneer de verkiezingsdatum nadert en de campagnes hun hoogtepunt moeten bereiken.

Nu senator John F. Kerry van Massachusetts alle andere serieuze kandidaten voor de nominatie van de Democratische Partij heeft verslagen, verwachtte iedereen dat de race naar het Witte Huis door een lange pit-stop zou worden onderbroken. Het is gebruikelijk dat zowel de democratische als de republikeinse kandidaat de maanden tot aan de traditionele start van de campagne, direct na de *Labor Day*-vakantie, begin september, gebruikt om geld in te zamelen en zijn campagnestrategieën en -tactieken voor te bereiden. Deze maanden zijn traditioneel die van de stille campagne. Maar de race tussen George W. Bush en John F. Kerry tart vanaf het begin af aan elke traditie. Van stilte is geen sprake.

Steun voor Kerry

Senator Kerry slaagt er tot nog toe in de aandacht van de massamedia te blijven trekken door ontmoetingen

met zijn voormalige rivalen, met name Howard Dean, te arrangeren. In staten die bij de verkiezingen

een sleutelrol gaan vervullen, verschenen de laatste weken al televisiespots die harde kritiek aan het adres van Bush uiten. Deze filmpjes worden door twee, niet direct aan Kerry's campagneteam geaffilieerde groepen gemaakt en uitgezonden:

Moveon.org en The Media Fund. Moveon.org is een breed gesteunde internetorganisatie die van kleine bijdragen bestaat en die Amerikanen een *grass roots*-organisatie noemen. Moveon.org vroeg afgelopen najaar haar publiek de dertig-seconden-televisie te kiezen die de Bush-regering het best bekritiseerden. Die zouden in januari tijdens het grootste Amerikaanse sportevenement, de *Superbowl*, in de vorm van een spotje worden vertoond. Ondanks het feit dat Moveon.org de astronomische advertentiekosten bij elkaar kreeg, accepteerde televisiezender CBS het verkiezingsspotje niet. Het was te partijdig, oordeelde de zender. Na een bombardement van e-mails en telefoontjes werden de beelden later toch uitgezonden.

The Media Fund is een organisatie geleid door Harold Ickes, een voormalig, toonaangevend lid van het kabinet van oud-president Bill Clinton. The Media Fund is een maar liefst 5 miljoen dollar vergende televisiecampagne begonnen met televisiespots waarin Bush en zijn regering kritisch tegen het licht worden gehouden.

Bush vestigt records

Ook president Bush is feitelijk al met zijn campagne begonnen. In meerdere staten heeft hij de laatste weken verkiezingspeeches afgestoken en hij heeft al miljoenen dollars aan het uitzenden van televisiespots uitgegeven. Zowel met het recordbudget van 200 miljoen dollar als met het tijdstip van aanvang van de campagne voor de herverkiezing van hun president (nooit eerder begon een cam-

De ambtswoning van de (nieuwe) president

pagne zo vroeg), hebben de republikeinen besloten ook een record te vestigen. In een eerste serie televisiespots werd Kerry genegeerd. Het republikeinse campagne-team poogde Bush neer te zetten als de president die zijn leiderschapskwaliteiten ruimschoots heeft bewezen en als de enige man die in staat mag worden geacht om de moeilijke keuzen, waarvoor de Verenigde Staten zich gesteld zien, te maken.

Televisiespots waarbij schaamteloos van beelden van de aanslag van 11 september 2001 werd gebruikgemaakt werden echter hevig bekritiseerd: zo ook de beelden van het door brandweertenten weggedragen van een, in een *stars and stripes* gewikkeld, stoffelijk overschot. Bush reageerde overigens onverschrokken op deze kritiek. Volgens hem was het zijn leiderschap geweest dat de Verenigde Staten van nieuwe aanslagen had gevrijwaard. Desondanks richtte een tweede serie televisiespots zich niet op het leiderschapsthema, maar op de democratische presidentskandidaat, van wie werd beweerd dat hij de inkomstenbelasting met 900 miljard dollar wilde verhogen. Nadat Kerry's team de onzinnigheid van die beschuldiging aantoonde, werd de uitzending van deze verkiezingspotjes gestopt.

Het succes van Moveon.org heeft conservatieve groepen geïnspireerd tot het opzetten van een internetpagina die aan de 'ontmaskering' van Kerry is gewijd. De elektronische pagina presenteerde beelden en verhalen die moesten bewijzen dat Kerry onbetrouwbaar en bovendien onpartijdig is. Een verhaal over een seksuele affaire met een stagiaire bleek echter vals en een foto van Kerry, die samen met Jane Fonda een protestdemonstratie tegen de Viet-

nam-oorlog toespreekt, bleek met een fotobewerkingsprogramma op een computer in elkaar te zijn geflanst. Dergelijke internetactiviteiten, of ze nu van de kant van de conservatieven of van die van Moveon.org en The Media Fund komen, zijn nu ook zelf onderwerp van kritiek. Niet zozeer omdat ze vals, onwaar of smakeeloos zouden zijn, maar omdat ze de regels van campagnefinanciering geweld aandoen. Ze vormen 'schaduwpartijen' en vallen als zodanig buiten de jurisdictie van de federale verkiezingscommissie, die op de campagnefinanciering van de echte partijen

'The Oval Room' in het Witte Huis (foto: www.VisitingDC.com)

moet toezien.

Off the cuff

De traditie dat de republikeinen tientallen miljoenen dollars meer aan hun campagne kunnen uitgeven dan de democraten aan hun verkiezingsstrijd kunnen spenderen, is de enige conventie die niet is doorbroken. Kerry moet het met aanmerkelijk minder geld doen dan Bush. Tot toe compenseert hij dat ruimschoots met slimme trucs om (gratis) media-aandacht te genereren. Harde uitspraken voorzien van de nodige krachttermen, die ogenschijnlijk niet voor de microfoon zijn bedoeld, maar daar 'per ongeluk' toch terechtkomen (zogenaamde *off the cuff*

remarks), bleken een geslaagd middel om tot tweemaal toe de hele nationale pers de deur van Kerry te laten platlopen.

Ook de kwestie van Kerry's *running mate* (wie wordt zijn kandidaat voor het vice-presidentschap?) oefent natuurlijk grote aantrekkingskracht op de media uit. Kerry's talent om de spanning erin te houden, en zodoende die aantrekkingskracht maximaal te benutten, blijkt groot.

Negatieve campagnes

De vroege start van de campagnes, de enorme bedragen die de republikeinen hebben verzameld en het wanhoopsgevoel bij veel democratische leiders na vier jaar 'Bush', voorspellen niet veel goeds voor de behandeling van de kandidaten en hun cam-

pagneteams. De kans op een extreem negatieve campagne moet groot worden geacht. Tot op heden ontbreekt het nog aan recht-streekse persoonlijke aanvallen, maar uit de tijd dat Bush campagneleider voor zijn vader was, weten we dat hij het woord scrupules niet eens kan spellen - laat staan dat hij ze kent. Kerry heeft een schonere lei, maar uit enkele *off the cuff remarks* valt op te maken dat hij niet van plan is om moddergevechten uit de weg te gaan. Nee, een fatsoenlijke campagne, waarin de kandidaten zich louter op de grote politieke vraagstukken concentreren, zal het niet worden. ■

Wat van ver komt...

RADBOUD BURGSMa

De afhankelijkheid van specialisten is op velerlei gebied niet te onderschatten. Dit geldt niet in de laatste plaats voor netwerkkebeheerders die de ondeskundigheid van menig computergebruiker moeten ondervangen. Een studiereis van de auteur naar het Canadese New Brunswick opende zijn ogen.

You take a mortal man

And put him in control

Watch him become a god

When peoples heads are role

Megadeth

'161 helpdesk met Henk.'

'Ja Mark, met mij. Ik heb hier een programma en dat wil ik graag op het netwerk hebben?'

'Een programma?'

'Ja, een programma voor maatschappijleer, dat ik graag volgende week wil gebruiken.'

'Oh. Ehhh... heb je wel een formulier ingevuld?'

'Nee, het programma is gratis, dus dat hoeft niet. Het formulier is bedoeld om geld uit het ICT-budget te reserveren.'

'Oh. Volgens mij moet dat wel. We moeten eerst zien of het wel op het netwerk mag.'

'Mag?! Volgens mij stel je hier de verkeerde vraag. Het is niet of het op het netwerk mag, het moet! De vraag moet zijn: "hoe kan ik het programma voor deze docent op het netwerk zetten".'

'Ho, ho, ho, als je zo tegen me begint, dan komt het programma er natuurlijk nooit op.'

'Oh... speel je het zo. Dan wens ik nog dit te zeggen: tuut... tuut... tuut...!'

Ik emigreer naar Canada, want daar weten ze tenminste wat dienstverlening is!

Mislukt

Er zijn scholen waar het systeembeheer qua dienstverlening een succes is. Als dat bij u het geval is moet u dat koesteren, want zij die de computers beheren hebben de macht, en die macht is groter dan u denkt. Ik heb helaas andere ervaringen. Een manager voor Informatie- en Communicatietechnologie (ICT) adviseert bij ons het managementteam, dat in bijna alle gevallen het advies zonder al te veel kritische vragen en overdenkingen overneemt en het tot beleid promoveert. Het vervelende is dat dan elke beslissing *top down* wordt ingevoerd. Nog vervelender is dat de mensen op de werkvloer, die er mee moeten werken, in het verhaal niet worden gehoord. Het laatste geval van mismanagement was de invoering van zogeheten *tablets*, vereelde laptops van circa 2.900 euro elk. Onze school had de eer van een *pilotstudy*. De ICT-manager zwoer er bij: 'prachtige apparaten, die bijna alles kunnen en draadloos zijn. Je kunt ze dus overal in het gebouw gebruiken'. Ze zien er inderdaad geweldig uit (echte *boys-toys*), maar zijn helaas onpraktisch in het onderwijs. Zo heeft een dergelijk apparaat een klein toetsenbord, is de opstarttijd zeven minuten, hebben de batterijen een werktijd van maximaal twee uur, is sprake van een slechte draadloze verbinding, enzovoorts. Het bedrijfsleven keerde dit apparaat dan ook de rug toe. Om de kosten van de flinke investeringen er toch uit te halen, benaderde Hewlett Packard/Compaq diverse scholen voor de voornoemde *pilotstudy* en werden ook in onze mediatheek twintig computers voor veertien *tablets* ingeruild. In geval van een succesvolle proef zouden de *tablets* schoolbreed worden ingevoerd. De *tablets* is tijdens onze *pilotstudy* voor andere locaties beleid geworden en ingevoerd... voor zolang het

duurde. Intussen is onze *pilotstudy* mislukt en zijn de *tablets* wederom voor 'gewone computers' ingeruild. Ondanks het mislukken van de *pilotstudy* blijft systeembeheer (en dus het managementteam) in de *tablets* van Hewlett Packard-/Compaq geloven.

Deskundig

Dankzij geormeerde voorhoedebudgetten vanuit de overheid, heeft onze school nu ruim vijf jaar een modern UTP Cat5-netwerk. Het kost een paar centen, maar dan heb je ook wat. Pomp hart in het geheel is het *server-eilandje* met netwerkcomputers met de u misschien wel bekende Compaq Pressario's (door *insiders* ook wel Compaq Pressarium of Pressaria genoemd; dit standaard systeembeheergrapje wilde ik u niet onthouden). Het geheel is ISO-gecertificeerd en over het aantal computers hoeft ook niet te worden geklaagd. Eén op tien was de norm en die norm is ruimschoots gehaald. Voor mijn locatie betekende dat ongeveer 120 computers op 1.100 leerlingen. De docenten waren er reuze blij mee, al wist meer dan de helft niet hoe de computer in het onderwijs is toe te passen.

Naarmate een netwerk moderner en complexer wordt, neemt ook de macht van de systeembeheerder toe. Hier geldt het principe: hoe specialischer, hoe machtiger alsook hoe onwetender en afhankelijker. Bij wijze van proef heb ik het zelf ook gedaan. Als één van de weinige computer- en netwerk-'deskundigen' fungeer je tevens als vraagbaak: een modem werkt niet, de printer doet vreemd, en 'als ik zo doe dan gebeurt

er dit'. Een veelvoorkomende vraag is in dit verband: 'Radboud, heb je even, want .....?' Soms is een probleem zo te verhelpen en op de vraag of het probleem is opgelost, kan de waarheid worden verteld of een ge-

wichtige houding worden voorgewend: 'Het was een complex probleem' met een *dito* oplossing, welke na lang zoeken en vanaf de bodem van de aanwezige kennis moest worden gevonden'. Met de tweede optie stijgt de achting voor de hulpverlener en kan af en toe een versnapering in het postvakje worden teruggevonden. Uiteraard ga ik altijd voor de eerste optie.

Frustratie

Het voorval uit de inleiding deed me denken aan een buurman die beroepsmatig aan F-16's mocht sleutelen. Hij vertelde me ooit dat een piloot een avond te voren zo was doorgezakt dat hij de volgende ochtend de rechte *static-lijn* voor het jachttoestel amper kon volgen. Vol goede moed en met zware benen stapte hij de trap op naar de cockpit. Met een paar happen pure zuurstof via het masker zou hij er wel weer zijn, zo dacht hij. De in perfecte staat verkerende kist werd echter voor de vlucht door mijn verstandige buurman afge-

keurd en het moest een reparatie van een paar uur ondergaan. De vlieger restte niets anders dan ter ontuchtering naar de officiersmess terug te keren. Mijn buurman had de macht om een kist aan de grond te houden

en zo ongelukken te voorkomen. In dit geval werd die macht goed toegepast: veiligheid voor alles. Maar hoe zit dat met het telefoongesprek uit de inleiding?

U proeft enige frustratie. Let wel, Henk uit de inleidende telefoongesprek is een zeventienjarige stagiair van het plaatselijke ICT-college (mbo-niveau 4). Het is een gerespecteerde en prima opleiding, waar onze school maar al

te graag dankbaar gebruik van maakt. De stagiairs zijn het lapmiddel om hiaten in kennis, vaardigheden, tijdsdruk, werkdruk en personeel op te vullen. Dit is een bekend fenomeen. Maar dat is niet mijn probleem. Ik wil simpelweg voldoende werkende computers met de *software* die ik belangrijk en nuttig acht. Het probleem en de bron van mijn frustratie ligt in de houding van de stagiair. Henk 'de Virus' heeft zich de tot de cultuur van ons systeembeheer behorende attitude aangemeten: de houding van een systeembeheerder die zich ondersgoed van de macht en de afhankelijkheid bewust is. Het plaatsen of weghalen van een vinkje op de *server* betekent dat het onmogelijk is om een elektronische postbus te checken, programma's te starten of in te loggen. Het moet een geweldig gevoel zijn: macht. Voor de afhankelijke en machteloze ondergeschikte is het dat zeker niet. Tijdens het telefoongesprek speelde het deuntje van de metal-band Megadeth (zie: motto Megadeth) dan ook door mijn hoofd.

Het kan ook anders

De eerste dag na de zomervakantie kwam de directeur met een dringende vraag naar me toe: '... of ik interesse had in een cursus Internationalisering met ICT'. Hij duwde wat papier in mijn hand: 'Maar wel snel beslissen, want er waren nog twee plaatsen beschikbaar'. Nadat ik het stuk in een rap tempo diagonaal had doorgelezen, zei ik dat ik er in principe wel belangstelling voor had. Vijf cursusdagen in Zeist, een beleidsplan schrijven en, *voilà*, weer een certificaat voor mijn portfolio rijker. Ik heb dus 'ja' gezegd en na een telefoongesprek zei de directeur: 'Radboud, je kunt naar Canada!' Canada? Ik keek hem aan en pakte de papieren er nog eens bij. Ja! Het staat er inderdaad: een bilaterale uitwisseling Canada-Nederland. In de herfstvakantie van 2003 landde ik, samen met nog achttien studiegenoten, in Montreal om de volgende dag naar het zeventiende district van de staat New Brunswick aan de oostkust door te reizen. Samen met de verschillende *Grassrootschools*, *Twinschools* en andere Canada/Holland-projectbegeleiders reden we vijf dagen van school naar school. Voor een deel is het onderwijssysteem in Canada (New Brunswick) vergelijkbaar met dat van de Verenigde Staten en voor een deel ook weer niet. Wat met betrekking tot het ICT-gedeelte meteen opvalt, is de hoge Apple-dichtheid (iMac en eMac). Apple timmert hier stevig aan de weg. Een *personal computer* is een zeldzaamheid. De Canadese overheid kon bijna niet om de gunstige aanbiedingen van Apple heen. En wie eenmaal met een 'Apple' werkt, stapt niet snel op een *personal computer* over. Vandaar dat ook nu nog veel 'Apple's' in de school aanwezig zijn.

Als ICT-coördinator was ik erg geïnteresseerd in de wijze waarop het ICT-beleid in een school in New Brunswick tot stand komt, met uiteraard speciale aandacht voor de rol van systeembeheer in het geheel.

Van dienstverveling naar dienstverlening

Op mijn vraag met een vergelijkbaar inleidend, als hierboven beschreven, verhaaltje antwoordde de ICT-districtscoördinator met een glimlach het volgende: 'Wij willen niets met beleid te maken hebben. Alsjeblieft, houd ons er buiten. Dat kan ook, om-

Schoolvervoer in New Brunswick

dat elk district een eigen systeembeheer kent. Dat betekent dat een school geen systeembeheer nodig heeft. Wil een school iets op het gebied van ICT, dan kan een school van het districtssysteembeheer gebruik maken. Een school komt dus met een verzoek. Wij passen het in en koppelen het terug naar de school. We bemoeien ons niet met beleidszaken en dat willen we graag zo houden. Zie ons als een dienstverlenend bedrijf dat niet bepalend is. Alleen met betrekking tot advisering zouden we iets kunnen sturen. Maar de ICT-mentor is wat dat betreft zelf al zeer goed van de mogelijkheden op de hoogte. De klant is koning'. Ik was verbaasd. Een dergelijke simpele en daadkrachtige opzet kende ik nog

niet. Het liefst had ik deze lieve man wel willen knuffelen, koesteren en liefkozen.

De districtscoördinator vervolgde zijn verhaal: 'Enkele scholen hebben een ICT-mentor. Dat zijn docenten, die voor een jaar zijn "uitgeroosterd" om de scholen in het district naar een hoger ICT-niveau te brengen. Samen met het personeel dat straks met die computer moet gaan werken, maken zij het beleid. Wij zorgen er voor dat alles draait. En het aardige is dat elk district wel een specialisatie heeft. Het ene district is sterk in *video conferencing* en het andere district heeft

zich op elektronische leeromgevingen toegelegd. Wanneer een school een project heeft, waarvoor wij in District 17 niet het juiste mannetje hebben, lenen we die van een ander district. Iemand komt voor een aantal dagen bij ons werken en iemand van ons gaat naar dat andere district om de lege werkplek in te vullen. Dit werkt prima.'

Ik denk dat ik toch maar eens de knuppel in het hoenderhok ga gooien. Het moet maar eens afgelopen zijn met de macht van ons systeembeheer; nu maar hopen dat de ICT-manager dit artikel niet krijgt te lezen. Ik moet immers wel kunnen blijven inloggen.

Noot

Over Informatie- en Communicatietechnologie (ICT) kan men uren en uren praten, zeuren, klagen, enthousiasmeren, motiveren, leren enzovoorts. Vandaar ook dat de redactie van *Maatschappij & Politiek* heeft besloten om binnenkort een ICT-themanummer uit te brengen.

Publiek Debat Europa

Europa lijkt vooral een zaak van politici, journalisten en gespecialiseerde ambtenaren. De 'gewone' burger maakt zich niet zo druk over zaken als de stemverhouding in het Europees Parlement, de vraag of lidstaten een eigen eurocommissaris moeten hebben of de noodzaak om het vetorecht op een bepaald beleidsterrein af te schaffen. Toch is Europa van grote invloed op het dagelijks leven van ons allemaal. Een groot deel van de wetgeving komt immers uit Brussel. Daarom vindt het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) het de hoogste tijd dat ook de 'gewone' burger zich in het debat gaat mengen. Het IPP organiseert daarom de komende maanden het *Publiek Debat Europa*.

Tot een week voor de verkiezingen op 10 juni aanstaande kan het publiek met elkaar en met (kandidaat-)europarlementariërs, Tweede-Kamerleden en andere betrokkenen over een aantal Europese onderwerpen, en de betekenis hiervan voor het dagelijks leven van de Nederlandse burger, in debat gaan. De debatten vinden verspreid over Nederland plaats.

Belangrijke input voor de debatten vormt de *OpinieWijzer*: een lijst met 25 vragen over belangrijke, voor de Nederlandse burger aansprekende Europese thema's. De *OpinieWijzer* is te raadplegen op: www.publiekdebateuropa.nl. Op deze pagina vindt u tevens data, sprekers en aanvangstijden van de debatten.

Naast deze debatten komt het IPP met nog veel meer projecten en verkiezingsactiviteiten over Europa (de Europese *StemWijzer*, landelijke scholierenverkiezingen, informatieve internetpagina's, gastlessen en lesmateriaal). Een overzicht van deze en overige activiteiten is te vinden op:

www.allesoverdeverkiezingen.nl.

Het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) is een landelijke, niet-partijgebonden organisatie met als doel het bevorderen van politieke en maatschappelijke participatie.

Zie ook: www.publiek-politiek.nl.

Normen-en-waarden, armen-en-benen

Hoe lang is het geleden dat we onze leerlingen de wetenschappelijke definitie van cultuur nog zonder bijgedachten konden overdragen?

Onder cultuur verstaan wij, sociologen, het geheel van normen, waarden en producten van een groep of samenleving. Niet meer en niet minder, volkomen neutraal, een formule om voor elke situatie, voor elke groep, voor alle tijden in te vullen.

Wetenschap objectiveert en relativiseert, dat is haar werk; het is nooit de bedoeling geweest dat de politiek er met ons relativerend cultuurbegrip vandoor zou gaan. Het waren vooral linkse politici die er de gelijkwaardigheid van alle culturen en een pleidooi voor integratie met behoud van eigen cultuur in wilden lezen. Dit verkeerd begrepen relativisme is de oorzaak van veel van wat er in Nederland met de integratie is misgegaan.

Ook de rechtse reactie die we nu beleven, heeft bij sociologen gewinkeld.

Rechts heeft onze begrippen normen en waarden gekaapt, verabsoluteerd en vervolgens tot programma tegen de verloederding verbouwd.

De eerste keer dat ik het begrippenpaar in programmatische zin hoorde gebruiken was circa vijftien jaar geleden in kringen van evangelische jonge vrouwen te Emmen. Het moment staat me nog zo helder voor de geest omdat het me, als streng wetenschapper, nogal schokte dat daar in volle christelijke ernst werd beweerd dat 'de mensen tegenwoordig geen waarden en normen meer hebben'. Komisch, zo'n sekte die zijn eigen werkelijkheid schept. Straks prenten ze elkaar nog in dat de mensen tegenwoordig geen armen en benen meer hebben.

Het lachen is me intussen vergaan. Een toen nog ongevaarlijk sektarisch geluid uit de periferie heeft het gebracht tot officieel beleid van het Koninkrijk en na 1 juli, als de andere landen ons tenminste niet uitlachen, van heel Europa.

Grom

Lesmateriaal

Tijdens de jaarlijkse Docentendag Maatschappijleer van 6 februari jongstleden werd er in één van de workshops gepraat over de praktische opdrachten bij maatschappijleer. Niet zo veel docenten kiezen ervoor om bij Maatschappijleer I leerlingen een onderzoek te laten doen. Het kost teveel tijd of leerlingen krijgen soortgelijke opdrachten bij andere vakken. Het zou meer iets voor Maatschappijleer II zijn, zo luidde de reactie.

Een docent maatschappijleer sprak me na afloop van de workshop aan en meldde dat hij nog steeds gebruik maakt van een 'oude' praktische opdracht van mijn hand, namelijk de *Commentator van de week*. Die moest maar weer eens onder de aandacht worden gebracht, zo vond hij.

Na enig speurwerk kwam deze praktische opdracht weer boven tafel. Het is een karakteristieke opdracht voor maatschappijleer en komt tegemoet aan de behoefte van veel maatschappijleerdocenten om 'iets met de actualiteit te doen'. In dit geval gaan de leerlingen dat doen.

Voor de docenten is er veel minder werk te doen dan in het geval van het boordelen van een onderzoek. Wel is een goede jaarplanning belangrijk: per les moet een leerling de 'commentator van de week' zijn.

De docentenhandleiding vindt u op www.slo.nl (zie: voortgezet onderwijs - tweede fase - gemeenschappelijk deel - geschiedenis en maatschappijleer - praktische opdrachten maatschappijleer).

Lieke Meijs

Geschat aantal studielast uren

Vorbereiding (uitleg van de docent, nadenken over een onderwerp):	1 uur
Oriëntatie (opzoeken, selecteren en lezen van de artikelen):	3 uur
Op schrift stellen van de hoofdlijnen, eigen standpunt, eventueel zoeken van aanvullende informatie:	4 uur
Vorbereiden van het presenteren van het commentaar:	1 uur
Het houden van de presentatie:	1/4 uur

De beoordeling

De beoordeling bestaat uit twee hoofdonderdelen:

1. Ingeleverd product

Dit wordt beoordeeld op de punten:

- gekozen onderwerp (originaliteit, actualiteit, voldoet aan definitie van sociaal en politiek probleem);
- selectie en verwerking van bronnenmateriaal; en
- betoog en toepassen van de invalshoeken daarbinnen.

Hierbij moet je de vaardigheden beheersen: informatie verwerven en selecteren en de betrouwbaarheid van informatie kunnen vaststellen.

Vanuit het vak moet je weten wanneer er sprake is van een sociaal en politiek probleem en hoe je de vier invalshoeken kunt toepassen bij het schrijven van een betoog over je onderwerp.

Dit onderdeel bepaalt voor tweederde het eindcijfer.

2. Gehouden commentaar

Dit wordt beoordeeld op de punten:

- overdragen van informatie aan anderen en
- communiceren met de klas naar aanleiding van vragen en opmerkingen.

Hierbij moet je de vaardigheden beheersen om informatie op anderen over te dragen, een standpunt te kunnen formuleren en beargumenteren en met de klas over hun vragen en opmerkingen te kunnen communiceren.

Dit onderdeel bepaalt voor eenderde het eindcijfer. Als het ingeleverde werk niet aan de criteria voldoet en opnieuw gemaakt moet worden, wordt de eindbeoordeling met één cijfer verlaagd. ■

SELECTIE

Studenten tegen selectie aan de poort

Leidse universiteit begint proef met toelatingsexamen

Praktische opdracht Maatschappijleer: *Commentator van de week*

Inleiding

Via de media word je met meningen en informatie over maatschappelijke vraagstukken geconfronteerd. Soms spelen er belangrijke gebeurtenissen of discussies in de actualiteit die met de onderwerpen uit de les samenhangen. Het ontbreekt soms aan de tijd en de mogelijkheid om in de les om aandacht aan de actualiteit te schenken. Deze praktische opdracht geeft daar wel de mogelijkheid toe.

Het onderwerp mag je zelf kiezen, mits het actueel is een valt onder de definitie van een sociaal en politiek probleem.

Wat moet je doen?

Deze opdracht voer je individueel uit. Onderstaande vier stappen worden achtereenvolgens gezet.

Stap 1: uitleg en instructie van de opdracht en de beoordeling.

De docent demonstreert de opdracht.

Er worden afspraken over inlever- en uitvoeringsdata gemaakt.

Stap 2: lees de kranten en kies een actueel onderwerp dat aan de criteria voldoet en je interesse heeft.

Zoek drie bronnen die verschillende informatie over het onderwerp aandraagen.

Een commentaarrubriek uit de krant kan je bij het beargumenteren van je mening helpen.

Via de docent hoor je hoe je aan bronnen kunt komen.

Stap 3: begin ruim op tijd met het schrijven van de opdracht die je in moet leveren.

Noteer je onderwerp en de uitleg waarom er hier van een sociaal en politiek probleem sprake is.

Maak een kopie van de drie bronnen en vermeld waar je ze uit hebt gehaald.

Schrijf je betoog in hoofdlijnen op (een schets van het probleem en informatie over dit probleem vanuit de vier invalshoeken).

Noteer je eigen mening en geef er goede argumenten voor.

Schrijf op wat je van je eigen aanpak en uitvoering van deze opdracht vindt.

Lever je opdracht één week voordat je commentator bent in.

Stap 4: bereid de les voor waarin je commentator bent

Lees je betoog goed door, leer de hoofdpunten uit je hoofd zodat je het niet hoeft voor te lezen.

Bereid je voor op vragen vanuit de hoek van tegenstanders die het niet met je eens zijn.

Lees goed door wat de punten zijn waarop je wordt beoordeeld.

Wegens misbruik dominante positie

**Monti: 497 miljoen
boete voor Microsoft**

Zorgen bij vakbeweging

**Onrust door
loonexplosie
topmanagers**

**Polen staakt
verzet tegen
EU-grondwet**

Premier legt zich neer bij stemverdeling

**'Aantal bedden
verzorgingshuis
kan gehalveerd'**

**Voormalige
kindsoldaten lijden
aan ernstige stress**

Recensie

Migranten aan het woord

Twee boeken over emigratie laten zien dat het motief van emigranten bijna universeel is, hoe zeer de omstandigheden ook uiteenlopen: het opbouwen van een betere toekomst, vooral voor je kinderen. Een boek gaat over Nederlanders die uitzwermen over de wereld (*Het wrede paradijs*), het andere over buitenlanders die juist hun geluk in Nederland beproeven (*Kans van slagen*).

Hylke Speerstra,
Het wrede paradijs,
Contact, Amsterdam, 2002,
390 pagina's,
ISBN: 90 25412 00 9, prijs: € 8

Ingrid Horstik, Dorine Winkels en
Brahim Fattah,
**Kans van slagen, werkboek voor
(allochtone) nemers van maatschappelijke initiatieven**,
Instituut van Publiek en Politiek (IPP),
Amsterdam, 2003, 114 pagina's,
ISBN: 90 64734 16 x, prijs: € 18,50

In 1945 telde Nederland nog geen tien miljoen inwoners. Te veel vond de regering en heel wat zojuist bevrijde Nederlanders dachten er net zo over. De eerste naoorlogse kabinetten gaven voorrang aan herstel van de invloed in Indië; reden waarom de wederopbouw vertraging opliep. De geleide loonpolitiek - in feite een lage lonenpolitiek - die was bedoeld om Nederland zijn concurrentiekracht terug te geven, leidde ertoe dat schrale armoede lang een kenmerk van de Nederlandse samenleving bleef. Die loonpolitiek was bovendien één van de symptomen van de regelzucht die het naoorlogse Nederland overspoelde. De combinatie van weinig welvaart en het knellende gebrek aan vrijheid dreven tienduizenden Nederlanders naar het beloofde land, dat in Canada of Australië werd vermoed. De overheid werkte van harte mee aan deze exodus, zelfs nog toen in het begin van de jaren zestig een nijpend gebrek aan arbeidskrachten begon te ontstaan en de eerste gastarbeiders hun intrede deden. Door de toenemende welvaart droogde in de loop van de zestiger jaren van de vorige eeuw de emigratiestroom op. Al snel ontpopte Nederland zich tot een immigratieland, al duurde het nog bijna veertig jaar voordat men dit wilde erkennen.

Wrede paradijs

In *Het wrede paradijs* probeert Hylke Speerstra de motieven van de emigranten te achterhalen. Hij concentreert zich op Friese emigranten met een agrarische achtergrond, maar waarschijnlijk speelden vergelijkbare beweegredenen ook een rol bij andere groepen emigranten. De vaste wil om in de wereld vooruit te komen is een steeds terugkerend motief. Een kinderrijk gezin, bij vertrek of spoedig na aankomst, lijkt een algemene trek van de emigrant. Speerstra vraagt de vroegere emigranten in alle windstreken van de wereld en laat daarbij zien dat er een enorme variatie in hun wedervaren is geweest. In totaal voert hij dertig, boeiend beschreven, voorbeelden op. Velen hebben het in materieel opzicht verder gebracht dan ze in Nederland voor mogelijk hadden gehouden. Landarbeiders schoppen het binnen tien jaar tot zelfstandige boer. 'In Friesland zou ik nu verreweg de grootste van het dorp zijn', aldus een van de emigranten. Deze geslaagde voorbeelden van emigratie worden door de minder succesvolle in evenwicht gehouden. In slechts een paar gevallen gaat het daarbij om regelrechte mislukkingen, veel vaker om mensen die niet boven hun Nederlandse niveau zijn uitgestegen. Voor deze groep betekent het

weerzien met de welvaartsstaat Nederland van na 1970, toen het heen en weer reizen opeens mogelijk werd, een schok. Zo vertelde een van de ondervraagden: 'Ze rijden daar (in Nederland) met veel mooiere auto's rond dan hier in Nieuw-Zeeland, zelfs uitkeringstrekkers die geen donder uitvoeren'. Door de boot te nemen, hebben ze de boot gemist, maar ze blijven vanwege hun kinderen meestal waar ze zijn.

Ook bij de op het oog geslaagde emigranten merkt Speerstra minpunten op. Heimwee speelt een grote rol en kan een ziekte zijn die ernstige vormen kan aannemen. Verrassend is dat de kwaal na tientallen jaren weer kan toeslaan. Na haar heimwee min of meer onder controle te hebben gekregen, gaat het het gezin jarenlang voor de wind. Dan verongelukt één van de zeven kinderen, waardoor dit keer de man, de echte pionier, volledig in elkaar klapt. Bitter heimwee zal hem tot zijn dood blijven achtervolgen, terwijl hij objectief gezien als arme weesjongen niets had om naar terug te verlangen. De interviews die Speerstra in bejaardencentra heeft afgenomen, stemmen soms weinig vrolijk. Sommige emigranten zijn regelrecht in een val gelopen. Zuid-Afrika gold na 1950 nog als een fatsoenlijk land, waarnaar de emigratie werd aangemoedigd. In de loop van de jaren zestig kwamen deze mensen erachter dat ze onderdaan van een besmette natie waren geworden. Desondanks was terugkeer voor de meeste mensen geen reële optie, omdat ze door kroost en bezit aan hun nieuwe vaderland zaten vastgeklonken. Na het eind van de apartheid kwam de onveiligheid. Speerstra laat, al of niet bedoeld, zien hoe selectief het nieuws is. Hij spreekt met van angst bezeten boeren in Zuid-Afrika, omdat de laatste jaren al honderden van hun collega's met het hele gezin zijn afgeslacht. Dat het op platteland van Zimbabwe voor de blanke boer geen feest meer is, heeft in de media alle aandacht gekregen, maar dat dit ook voor delen van Zuid-Afrika geldt, is aan de aandacht van velen ontsnapt.

Ontwikkelingslanden als Argentinië en Brazilië maakten in 1950 nog deel uit van het beloofde land. Sommige emigranten boerden er goed, anderen zijn teruggeweerd. Ook hier brengt Speerstra onthullende details. De immigratielanden pasten een strenge selectie toe, waarvan een medische keuring onderdeel uitmaakte. Brazilië vormde een uitzondering op deze regel. 'Had je een gebrekkig kind of had jezelf ooit aan tbc geleden, dan restte er maar één mogelijkheid als je wilde emigreren: Brazilië', zo wordt gesteld.

Het wrede paradijs is een aansprekend boek dat u veel leesplezier kan verschaffen. De door Geert Mak ontwikkelde, of tenminste bekend geworden, vorm van geschiedschrijving is hier weer met succes toegepast. 'Verhalen van gewone mensen' brengen het verleden tot leven en de auteur zorgt daarbij voor de grote lijn.

Kans van slagen

Een onderbelicht facet van de immigratie naar Nederland wordt beschreven in *Kans van slagen*. Dit boek brengt geslaagde initiatieven van immigranten voor het voetlicht, steeds initiatieven met een maatschappelijke betekenis. Ook de organisaties die daarbij behulpzaam zijn geweest, krijgen de nodige aandacht. De bedoeling van het boek is anderen tot initiatief aan te zetten en daarbij te laten zien hoe hindernissen kunnen worden vermeden of overwonnen. Daarom spreken de auteurs van een 'werkboek' en om dat te ondersteunen wordt elk hoofdstuk met conclusies, enkele praktische tips en een serie vragen afgerond.

Recensie

Recensie

HANS VAN DER HEIJDE

H.E.S. Woldring,

Politieke filosofie van de christen-democratie,

Uitgeverij: Damon, Budel, 2004,

286 pagina's,

ISBN 90 5573 468 3,

prijs: € 16,90

Aansprekend in dit boek zijn de portretten van verschillende initiatiefnemers. Deels zijn dit mensen die tegen de stroom in moesten roeien, zoals een vrouw die geen baan kon nemen omdat ze voor haar jonge kinderen moest zorgen en een crèche begon om zichzelf aan werk te helpen en voor anderen het probleem op te lossen. Spoedig kwam ze er achter dat dit in Nederland niet zo maar gaat. Zelfs toen haar initiatief met een prijs werd beloond, leidde dat nog niet tot de erkenning van haar kinderopvang. Dat duurde jaren en zonder steun van externe instanties was het stellig niet gelukt. Zo laat dit boek op soms schrijnende wijze zien dat de Nederlandse maatschappij initiatiefnemende immigranten dikwijls afstraft, waardoor er weer hulporganisaties nodig zijn om dit te neutraliseren.

Verschiede initiatiefnemers ontpoppen zich als bruggenbouwers tussen groepen alloctonen en de verschillende overheidsinstanties. Ook dit onderstreept zowel de ondernemingsgeest bij de betrokkenen als de ontoegankelijkheid van veel regelingen in Nederland.

Afstraffen van initiatief

Wie de twee boeken naast elkaar zet, valt vooral de wereld van verschil tussen de immigratie naar Canada en dergelijke en naar Nederland op. In het eerste geval zijn de immigranten vrijwel volledig aan zichzelf overgeleverd. Zonder initiatief kunnen ze beter inpakken, maar initiatief nemen werpt wel zijn vruchten af. In het tweede geval, in Nederland, zijn tal van instanties met de opvang van immigranten in een of andere vorm belast. Het zelf ontwikkelen van initiatief past niet binnen het patroon en wordt niet zelden afgeremd door de ingewikkelde regelgeving, die als een stroperige brei de initiatiefnemer dreigt te verstikken. Zo ontstaan er weer aparte instanties die bij het nemen van deze horde behulpzaam zijn. Deze wisselwerking tussen instanties en migranten op zoek naar mogelijkheden wordt in dit boek treffend weergegeven en worden de onvoorziene problemen en de mogelijke oplossingen na het nemen van een prijzenswaardig initiatief keurig op een rij zet. ■

Christen-democratie en filosofie

Bestaat er zoiets als politieke filosofie van de christen-democratie en hoe kan de christen-democratie worden onderscheiden? In zijn boek *Politieke filosofie van de christen-democratie* tracht Woldring deze vragen te beantwoorden.

Veel maatschappijleerdocenten zullen op het probleem zijn gestuit: eenmaal bij het onderwerp 'politieke stromingen' aangeland, willen ze de christen-democratische stroming duidelijk van de andere hoofdstromen onderscheiden, maar veel verder dan 'het evangelie als inspiratiebron' kunnen ze niet komen. Met dat evangelie kan men echter evenveel kanten uit als er christenen zijn. Aan expliciete, duidelijk van andere stromingen te onderscheiden, en dus eigen politiek-ideologische beginselen, lijkt het de christen-democratie te ontbreken.

H.E.S. Woldring, lid van de Eerste Kamer voor het Christen-Democratisch Appèl (CDA) en hoogleraar politieke filosofie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, zal van die vorige zin hooguit beamen dat die beginselen niet voldoende expliciet zijn. Dat zal ook de reden zijn geweest voor zijn boek over de politiek-filosofische ideeën in, onder en achter de christen-democratie. Woldring vermijdt overigens het begrip 'politieke ideologie', want hij wil niet de indruk wekken een soort CDA-ideologie te presenteren.

Helder boek

Politieke filosofie van de christen-democratie is zonder meer een helder en toegankelijk boek geworden en dat is een belangrijk compliment voor een politiek-filosofische tekst. Woldrings vertrekpunt is een kritische reflectie op de betekenis van begrippen die in de christen-democratie als kernbegrippen worden beschouwd: gerechtigheid, solidariteit, gespreide verantwoordelijkheid en rentmeesterschap. Die reflectie wordt gevolgd door een ideeënhistorisch onderzoek, dat van Augustinus via Thomas van Aquino, Erasmus en Bodin, de Verlichting, de Franse revolutie en reactie naar de negentiende-eeuwse grondleggers van de moderne, Nederlandse christen-democratie voert. Deze ideeënhistorische exercitie mondt uiteindelijk uit in wat volgens Woldring een samenhangende, christen-democratische visie op de staat, de rechtsstaat, de verzorgingsstaat, democratie, burgerschap en publieke moraal vormt.

In de resterende hoofdstukken zet Woldring die christen-democratische visie af tegen het liberalisme en de sociaal-democratie, keert hij terug naar zijn stelling uit het eerste hoofdstuk dat het evangelie geen politiek program is - noch dat een dergelijk program daaruit kan worden afgeleid - en vergelijkt hij de representanten van de christen-democratische stroming in Europa.

Zoals gezegd, doet Woldring dat allemaal helder en toegankelijk en dat maakt dit boek goed bruikbaar voor wie zich, bijvoorbeeld ten behoeve van maatschappijleerlessen over politieke stromingen, in de politiek-filosofische basis van de christen-democratie wil verdiepen.

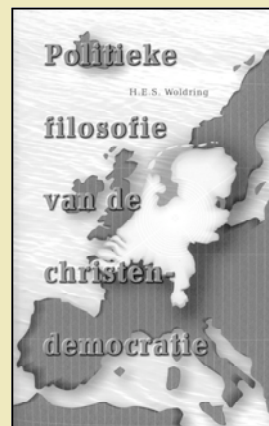
Dat Woldring helder schrijft wil echter niet zeggen dat de politieke filosofie die hij presenteert ook zelf even helder is en duidelijk van de andere hoofdstromingen in het politieke landschap - met name het liberalisme en de sociaal-democratie - is te onderscheiden. Tegelijkertijd wordt dankzij Woldring wel weer duidelijk hoe dat komt.

De Verlichting

Volkssoevereiniteit, burgerschap, burgerrechten en rechtsstaat vormen de kern van de moderne democratie en zijn producten van de Verlichting. Volkssoevereiniteit is strikt genomen een atheïstisch begrip en de notie van onvervreemdbaarheid van rechten van de individuele burger staat op gespannen voet met geloof aan een almachtige God.

Het mag dan ook niet verwonderlijk heten dat iemand als Guillaume Groen van Prinsterer zich met kracht tegen de verspreider van deze ideeën keerde - te weten de Franse revolutie - en zijn afwijzing zelfs in de naam van zijn christelijke politieke beweging liet opnemen. Let wel, totdat de Anti-Revolutionaire Partij in het CDA opging bleef die naam gehandhaafd. Dat 'anti' hier volgens Woldring niet als 'contra' mag worden gelezen en dat Groen *cum suis* bepaalde verworvenheden van die revolutie wel degelijk verwelkomden, zou kunnen, maar dat welkom strekte zich zeker niet uit tot de idee van volkssoevereiniteit.

Recensie

Recensie

Van katholieke zijde werd en wordt vooral het individualisme van de Verlichting onder vuur genomen. De mens is geschapen om in gemeenschap met anderen te leven en 'die gemeenschappen zijn geen optelsommen van individuen, maar moreel-organische gemeenschappen (...)'. Of die opvatting per se strijdig is met de notie van onvervreembare grondrechten valt te bezien, maar de verhouding daarmee is op zijn minst problematisch.

Politieke filosofie

Zowel de volkssoevereiniteit als het individualistische karakter van burgerrechten vormen voor een politieke filosofie van de christen-democratie dus een fundamenteel probleem. Het is niet onredelijk aan een politieke filosofie de eis stellen dat die innerlijke samenhang vertoont en niet aan grote tegenstrijdigheden mank gaat. Het probleem hoe individualistische burgerrechten met dat moreel-organische gemeenschapsdenken kunnen worden verbonden, lost Woldring echter niet op. Het blijft bij de vaststelling dat het 'maatschappelijk middenveld' in de politieke filosofie van de christen-democratie een centrale rol speelt.

Woldring laat weliswaar zien hoe het probleem van de volkssoevereiniteit - ooit tegenover het *Droit Divin* geplaatst - kan worden weggeredeneerd door ook die als van God gegeven te bestempelen, maar die redenering neemt hij ook zelf niet serieus.

De principiële ideeën en opvattingen die bij de huidige christen-democraten leven, komen niet uit de lucht vallen en van een deel ervan kunnen de wortels tot de politieke filosofie van denkers van misschien nog wel voor Augustinus worden getraceerd. Maar dat is wat anders dan over 'politieke filosofie van [cursivering HvdH] de christen-democratie' te spreken .

Niet overtuigend

Ideeënhistorisch gesproken is de christen-democratie niet zozeer het resultaat van politiek-filosofische keuzen, als wel van meer of minder moeizame acceptaties van politieke werkelijkheden die niet meer vielen weg te denken. Die wijsheid kan ook uit Woldrings boek worden gehaald.

Betekent dat dat een poging tot een duidelijke, politiek-ideologische onderscheiding van de christen-democratie ten opzichte van de andere, moderne politieke stromingen te komen toch onmogelijk blijkt? Het onderscheid blijft, afgezien van die evangelische inspiratiebron, tot een beetje meer van dit en een beetje minder van dat beperkt, en dan ook nog afhankelijk van de politieke stand van zaken van het ogenblik?

Woldring heeft mij er met dit, overigens zeer informatieve en sympathieke, boek niet van kunnen overtuigen dat het anders is. ■

Nieuws van het NVLM bestuur

Soms gaan ontwikkelingen langzamer dan je had gehoopt, soms gaan ontwikkelingen sneller dan je had verwacht. Ten eerste de dingen die een iets langzamer tempo nodig blijken te hebben.

- De bijeenkomst van vakdidactici maatschappijleer begin april is afgeblazen omdat die dag teveel mensen waren verhinderd. Op het moment van schrijven is nog geen nieuwe datum vastgelegd.
- De studiedag voor het mbo zal niet in april, maar op donderdag 13 mei plaatsvinden. Hans van Kruijsdijk van de Fontys Lerarenopleidingen Tilburg neemt het voortouw bij de organisatie.

Onderstaande zaken gaan daarentegen weer snel.

- In maart is er (op ons initiatief) overleg geweest tussen de besturen van de NVLM, KNAG, VGN en de VECON, oftewel de vakinhoudelijke verenigingen van maatschappijleer, aardrijkskunde, geschiedenis en economie. Deze bijzondere bijeenkomst werd belegd naar aanleiding van de plannen voor de basisvorming.
- Er is in de maanden februari en maart veel gebeurd op het gebied van Maatschappij Oriëntatie (MO). Onder de vlag van de BVE Raad wordt een kennisplatform MO opgericht. Dit platform zal als aanspreekpunt en ontwikkelplek van MO dienen. Het NVLM-bestuur steunt dat kennisplatform en is ook bij het platform betrokken.
- Het NVLM-bestuur heeft begin april een gesprek met het Ministerie van Justitie met de secretaris van de Commissie Franssen die adviezen over de inburgeringscursussen uitbrengt. Het bestuur zal daar pleiten

voor een grotere betrokkenheid van bevoegde docenten maatschappijleer bij het doorlichten en actualiseren van de eindtermen van Maatschappij Oriëntatie. Bovendien wil de NVLM dat MO in het vervolg door bevoegde en bekwame docenten Maatschappijleer (net zoals NT2 door docenten Nederlands) wordt gecoördineerd.

- Voor de Tweede Fase moeten er twee profielcommissies komen. Halverwege maart werd het NVLM-bestuur gevraagd om kandidaten voor de profielcommissie van de Maatschappijprofielen voor te dragen. Dat moest op heel korte termijn gebeuren. Wij hebben snel wat mensen gepolst en kandidaten voorgedragen.
- De data voor de examenbesprekingen zijn vastgelegd. Zoals op de

NVLM Bestuur

Arthur Pormes, voorzitter
 telefoon: 0346 262888
 e-mail: a.pormes@brokleded.nl

Gerard Ruijs, vice-voorzitter
 telefoon: 0297 531268
 mail: geruijs@planet.nl

Coen Gelinck, secretaris
 telefoon: 020 6866972
 mail: coen@wxs.nl

Tom Stroobach, penningmeester
 telefoon: 0320 249481
 e-mail: tstroobach@hotmail.com

Erik Cardinaals
 e-mail: erikcardinaals@freeler.nl

Eric Jensen
 e-mail: eric.jensen@planet.nl

Berend-Jan Mulder
 e-mail: b.j.mulder@efa.nl

Rob van Otterdijk
 e-mail: r.vanotterdijk@chello.nl

Thérèse Carpay,
 adviserend voor de Tweede Fase
 e-mail: t.carpay@ils.kun.nl

■ Vredesfabriek

In De Vredesfabriek (tot 30 juni 2004 in Nationaal Monument 'Kamp Vuight') staan vijftien machines met tientallen apparaten. De bezoekers produceren vrede en vrijheid. Met gereedschap, zoals een tolerantimeter, machtsorteerder, conflictrol, oorlogsverkenner, zondebokmolen, spijtbuis, monumentenwiel en oorlogsdemper, krijgen jongeren inzicht in hun eigen gedrag. De bezoekers maken keuzen, voeren opdrachten uit en toetsen hun mening. De Vredesfabriek richt zich op jongeren op drie niveau's: groep 7 en 8 van de basisschool, het vmbo en de eerste twee leerjaren van havo/vwo.

Voor docenten is aanvullend verwerkingsmateriaal beschikbaar in de vorm van een compactdisc met zeven liedjes en een werkboek. De teksten gaan over het waarom van herdenken en in verzet komen maar ook over vrede maken, verdraagzaamheid, pesten en vrijheid zien.

De Vredesfabriek en de cd *Vrijheid* zijn ontwikkeld door de Stichting Vredeseducatie in Utrecht. Meer informatie op internetpagina: www.vredeseducatie.nl.

■ Telefoons voor Afrika

Begin april start Novib in samenwerking met ThiemeMeulenhoff een inzamelingsactie op scholen. Jongeren wisselen namelijk veel van mobiele telefoon en het

oude 'mobieltje' blijft vaak thuis rondzwerfen. De Nederlandse huishoudens kennen circa 5 miljoen ongebruikte telefoons, die eigenlijk niets meer waard zijn. Vaak zijn ze nog te repareren en daarmee voor Novib geld waard.

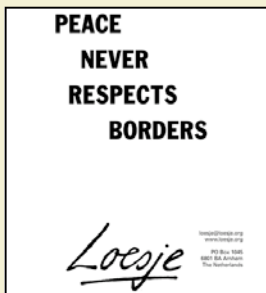
Docenten kunnen bij ThiemeMeulenhoff gratis een actiepakket aanvragen. In dit pakket zitten enveloppen waarmee oude mobiele telefoons gratis door leerlingen kunnen worden opgestuurd. Bij het actiepakket zitten ook drie posters waarmee de actie bij leerlingen onder de aandacht kan worden gebracht.

De oude mobiele telefoons worden door ReCell milieuvriendelijk hergebruikt. Met de opbrengst die Novib van ReCell krijgt, kunnen kinderen in Afrika naar school. Zo krijgen zij een betere toekomst en werken wij aan een beter milieu.

Novib roept docenten op het actiepakket te bestellen en de enveloppen onder leerlingen te verspreiden. Docent en leerling zijn zo samen maatschappelijk actief.

Voor meer informatie over deze actie en/of het bestellen van het actiepakket: www.thiememeulenhoff.nl of www.novib.nl/mobieletelefoons.

■ Loesje

Working towards the creative society is de naam van een project van Loesje dat van april tot juli 2004 in de nieuwe lidstaten van de Europese Unie (EU) zal plaatsvinden. Loesje reist naar Estland, Letland, Litouwen, Polen, Tsjechië, Slowakije, Hongarije en Slovenië om met jongeren en organisaties over zaken die hen bezighouden te discussiëren en te schrijven, waaronder de toetreding tot de Europese Unie.

Voor dit, mede door het Europees Cultureel Fonds gesteunde, project is Loesje op zoek naar organisaties die met jongeren werken en met deze nieuwe EU-burgers in contact willen treden. Voor meer informatie (reischema, resultaten van workshops en dergelijke):

www.loesje.org

Maatschappij & Politiek

is een uitgave van Het Instituut voor Publiek en Politiek. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redacties zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

Redactie

Wolter Blankert, Harry van den Buij, Radboud Burgsma, Harold Drost, Hans van der Heijde, Chris Meijnen, Lieke Meijs, Willem Rasing (hoofdred.), Gerard van Rossum, correspondent: Jeff Peck, New York, VS.

Eindredactie

Maarten Cras

Vormgeving

Addy de Meester

Omslagfoto

Bert Spiertz

Cartoon

Jolet Leenhouts

Druk

Drukkerij De Volharding

Uitgever

Instituut voor Publiek en Politiek,

Prinsengracht 911-915

1017 KD Amsterdam

telefoon 020 521 76 00

e-mail: info@publiek-politiek.nl

internet: www.publiek-politiek.nl

Redactiesecretariaat

Instituut voor Publiek en Politiek

Prinsengracht 911-915

1017 KD Amsterdam

telefoon 020 521 76 00

e-mail: m&p@publiek-politiek.nl

Abonnementsprijs M & P

€ 40,75 per jaar, Studenten € 35,30, scholen

en instellingen € 44,90. M & P verschijnt

acht keer per jaar. Losse nummers € 5,40

(exclusief verzendkosten).

Nieuwe abonnementen

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip

ingaan na ontvangst van het abonnementsgeld.

Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht.

Abonnementen kunnen ook worden aangegaan met terugwerkende kracht.

Dit is echter afhankelijk van de voorraad oude nummers.

Aanmelding van nieuwe abonnees bij de uitgever.

Beëindiging abonnement

Opzegging schriftelijk tot 1 december van het lopende abonnementsjaar.

Autorensrecht

Niets uit deze uitgave mag worden vernieuwvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingmateriaal, indien dit geschiedt zonder winst oogmerk.

In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

Advertenties

Tarieven op aanvraag verkrijgbaar bij de uitgever, telefoon 020 5217600.

Kopij en mededelingen

Bijdragen op diskette of per e-mail naar het redactiesecretariaat.

ISSN 1566-1555

10 juni: Europese verkiezingen

Wat heeft het IPP het onderwijs te bieden?

Scholierenverkiezingen

Voorafgaand aan de 'echte' verkiezingen organiseert het IPP wederom de landelijke Europese Scholierenverkiezingen. Dit in samenwerking met de docent maatschappijleer. Leerlingen maken kennis met de praktische kant van de democratie, een paar jaar voor zij echt aan de beurt zijn. Meedoen kan op twee manieren: via internet (8 juni) of via stembiljetten (31 mei t/m 4 juni). Meer informatie en aanmeldingen: j.scheltens@publiek-politiek.nl of kijk op www.scholierenverkiezingen.nl

Didactische handleiding Europa

Naast een instructie over de scholierenverkiezingen biedt de handleiding didactische tips voor tenminste 12 lessen, opdrachten, hersenkrakers en quizen op www.scholierenverkiezingen.nl. De handleiding is ook los verkrijgbaar. Gratis te bestellen: bestel@publiek-politiek.nl

Didactische handleiding StemWijzer

Een handleiding voor docenten in het voortgezet onderwijs. Deze bevat een aantal lessen rond de StemWijzer, niet alleen om een politiek oordeel te vormen maar ook om te discussiëren. De handleiding is vanaf april te downloaden op www.stemwijzer.nl

Verkiezingskrant Europa

Alles over de verkiezingen voor het Europees Parlement (EP). Hoe werken Europese verkiezingen? Welke partijen doen er mee? Wie zijn de Nederlandse kandidaten? Hoe zit het EP in elkaar? Wat heeft het EP eigenlijk te zeggen? En verder: opkomst en uitslagen bij eerdere verkiezingen, adressen en websites. In het middenkatern is een vergelijking op hoofdpunten opgenomen van programma's van de politieke partijen. Omvang: 16 pag. Verschijnt begin mei in de serie *Feit & Visie* en wordt aangeboden in pakketten van 35 stuks. Prijs € 14,95 per pakket van 35 exemplaren, inclusief didactische handleiding Europa voor de docent.

Gastlessen Europa

Het IPP heeft in de verkiezingscampagnes van 2002 en 2003 goede ervaringen opgedaan met het verzorgen van gastlessen in het onderwijs. Dit jaar gaat het IPP hier mee door. De gastdocenten, veelal jonge getrainde vrijwilligers, bezoeken de school en verzorgen een gastles over het thema Europese verkiezingen. Deze gastlessen bieden een goede voorbereiding op de Scholierenverkiezingen. Voor meer informatie: Ruud Veldhuis, r.veldhuis@publiek-politiek.nl

Bestellingen en informatie:

Instituut voor Publiek en Politiek
Prinsengracht 911-915
1017 KD Amsterdam
Telefoon 020 5217600
www.publiek-politiek.nl

the 1990s, the number of people in the world who are living in poverty has increased. The number of people who are living on less than \$1 a day has increased from 1.1 billion in 1981 to 1.5 billion in 1999. The number of people who are living on less than \$2 a day has increased from 2.1 billion in 1981 to 2.5 billion in 1999.

The number of people who are living on less than \$3 a day has increased from 3.1 billion in 1981 to 3.5 billion in 1999. The number of people who are living on less than \$4 a day has increased from 4.1 billion in 1981 to 4.5 billion in 1999. The number of people who are living on less than \$5 a day has increased from 5.1 billion in 1981 to 5.5 billion in 1999.

The number of people who are living on less than \$6 a day has increased from 6.1 billion in 1981 to 6.5 billion in 1999. The number of people who are living on less than \$7 a day has increased from 7.1 billion in 1981 to 7.5 billion in 1999. The number of people who are living on less than \$8 a day has increased from 8.1 billion in 1981 to 8.5 billion in 1999.

The number of people who are living on less than \$9 a day has increased from 9.1 billion in 1981 to 9.5 billion in 1999. The number of people who are living on less than \$10 a day has increased from 10.1 billion in 1981 to 10.5 billion in 1999. The number of people who are living on less than \$11 a day has increased from 11.1 billion in 1981 to 11.5 billion in 1999.

The number of people who are living on less than \$12 a day has increased from 12.1 billion in 1981 to 12.5 billion in 1999. The number of people who are living on less than \$13 a day has increased from 13.1 billion in 1981 to 13.5 billion in 1999. The number of people who are living on less than \$14 a day has increased from 14.1 billion in 1981 to 14.5 billion in 1999.

The number of people who are living on less than \$15 a day has increased from 15.1 billion in 1981 to 15.5 billion in 1999. The number of people who are living on less than \$16 a day has increased from 16.1 billion in 1981 to 16.5 billion in 1999. The number of people who are living on less than \$17 a day has increased from 17.1 billion in 1981 to 17.5 billion in 1999.

The number of people who are living on less than \$18 a day has increased from 18.1 billion in 1981 to 18.5 billion in 1999. The number of people who are living on less than \$19 a day has increased from 19.1 billion in 1981 to 19.5 billion in 1999. The number of people who are living on less than \$20 a day has increased from 20.1 billion in 1981 to 20.5 billion in 1999.

The number of people who are living on less than \$21 a day has increased from 21.1 billion in 1981 to 21.5 billion in 1999. The number of people who are living on less than \$22 a day has increased from 22.1 billion in 1981 to 22.5 billion in 1999. The number of people who are living on less than \$23 a day has increased from 23.1 billion in 1981 to 23.5 billion in 1999.

The number of people who are living on less than \$24 a day has increased from 24.1 billion in 1981 to 24.5 billion in 1999. The number of people who are living on less than \$25 a day has increased from 25.1 billion in 1981 to 25.5 billion in 1999.